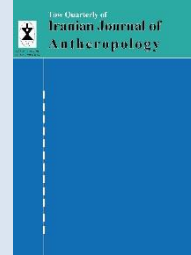

ISSN: 1375-2096

Iranian Journal of Anthropological

Volume 22, No. 41. Autumn and Winter 2026: Pp. 53-75
<https://journal.asi.org.ir>

DOI: <https://doi.org/10.22034/jasi.2026.2085795.1616>

Living with Suspended Time: Urban Rhythms and Ritual Temporalities in Rasht

Zargham Fathi¹, Mahmoud Sharepour², Hasan Chavoshian³, Fardin Alikhah³

1. PhD Candidate in Sociology, Department of Social Sciences, Faculty of Humanity and Social Sciences, University of Mazandaran, Babolsar, Iran.

2. Department of Social Sciences, Faculty of Humanity and Social Sciences, University of Mazandaran, Babolsar, Iran. Email: m.sharepour@umz.ac.ir

3. Department of Sociology, Faculty of Literature and Humanity Sciences, University of Guilan, Rasht, Iran.

ARTICLE INFO

Type of Article: Research

Article history:

Received 17 February 2025

Revised 12 May 2026

Accepted 19 May 2026

Keywords:

Embodiment,
Global South cities,
Practical governance,
Ritual temporal regimes,
Suspended time,
Urban rhythm.

ABSTRACT

In many Global South cities, urban time is often misperceived as mere chaos or institutional failure. This study challenges such reductionism by focusing on Rasht, Iran, where urban temporality exists in a state of suspension. The core problem concerns how this suspended time—a zone between formal regulation and social collapse—is produced and navigated through everyday rhythms and ritualized interactions. The primary objective is to deconstruct the ritual temporal regimes that govern the city. This research is significant because it moves beyond static spatial analysis to offer a rhythmic understanding of urban life, revealing how temporal coordination functions as a mechanism for negotiating power and access to resources in unpredictable environments. The study asks: How is the experience of suspended time embodied in Rasht's daily rhythms? What role do bodily rituals and situational cues play in maintaining temporal order amid institutional ambiguity? Adopting a rhythm-analytical and ethnographic approach, the research is based on 21 intermittent but sustained periods of field presence. The dataset comprises 53 systematically observed situations (ranging from 20 minutes to 3 hours), treated as distinct analytical units. This design enabled a comparative analysis of rhythms across different seasons, times of day, and institutional conditions. The findings indicate that urban time in Rasht is not a neutral backdrop but an unequal, negotiable, and embodied construct. Actors employ situated coordination and gestural cues to create a fragile temporal order. The study concludes that these ritual temporal regimes are central to the city's time politics, where power is exercised through the ability to negotiate duration. Ultimately, understanding these rhythmic dynamics is crucial for explaining practical governance and socio-economic inequality in Global South cities.

Copyright © 2026 The Authors. Published by The Anthropologi Society of Iran. This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International license (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>). Non-commercial uses of the work are permitted, provided the original work is properly cited.

Citations: Fathi, Z.; Sharepour, M.; Chavoshian, H.; Alikhah, F., (2026). "Living with Suspended Time: Urban Rhythms and Ritual Temporalities in Rasht". Iranian Journal of Anthropology, 22(41): 53-75.

<https://doi.org/10.22034/jasi.2026.2085795.1616>

Introduction

The atmosphere in a crowded medical clinic in Rasht at 7:30 p.m. is neither tense nor calm; it is suspended. Patients lean against the walls, and despite the receptionist's repeated requests for companions to leave, few comply. This is not chaos but a situational suspension of formal logic. A middle-aged woman gives her seat to another patient without reference to any official queue, while a latecomer bypasses the line through a brief, familiar conversation with a staff member. Here, the authority of formal time is undermined, yet a fragile and functional order persists.

This scene is not exceptional in Rasht. Similar patterns emerge in city-center parking facilities, municipal offices, and local markets. Although formal temporal rules exist, they are routinely stretched, suspended, or situationally reconstructed. This observation raises a central question: Why does formal time fail to perform its intended function without paralyzing the city? When formal temporal regimes lose authority, what mechanisms regulate waiting, delay, and the flow of urban life?

This article argues that such situations are best understood as manifestations of situational distinction within social space. The suspension of formal time is not distributed uniformly; rather, it depends on an actor's position and the volume of capital embodied in gestures, demeanor, and modes of interaction. The capacity to advance one's turn or impose delays on others constitutes a form of symbolic capital. This form of dominance operates through symbolic violence—the imposition of an unequal order that is nonetheless perceived as natural. In this framework, time becomes a field of power in which actors possessing social legitimacy can claim temporal priority, while others are relegated to waiting.

To analyze these processes, the study draws on rhythmanalysis. Henri Lefebvre demonstrated that urban life is shaped by the interaction of multiple rhythms—bodily, institutional, and infrastructural. Building on this insight, the article moves beyond description by conceptualizing these temporal practices as ritual performances that situationally suspend formal authority. It also engages with scholarship on Global South urbanism, where everyday life unfolds amid institutional uncertainty.

The study identifies a conceptual gap in the literature: insufficient attention to ritual temporal acts as mechanisms through which distinction is naturalized under conditions of institutional instability. To address this gap, I introduce the concept of Ritual Temporal Regimes: recurrent patterns of suspension and priority through which situational distinctions are embodied and reproduced. The article makes three contributions: it conceptualizes suspended time as a negotiated condition; links symbolic violence to rhythmanalysis; and demonstrates how urban functionality under conditions of uncertainty is sustained through situational temporal adjustments.

Theoretical Framework: From Rhythms to Ritual Temporal Regimes

The theoretical architecture of this study is grounded in Henri Lefebvre's rhythmanalysis, which conceptualizes urban life as the interaction of time, space, and energy. Lefebvre's (2004) distinction between cyclical and linear rhythms suggests that urban existence consists of a polyrhythmic ensemble of heterogeneous temporal orders that frequently exceed the boundaries of formal scheduling (Edensor, 2010; Amin & Thrift, 2002). A key contribution of this approach is its emphasis on embodiment: the rhythmanalyst apprehends pauses, accelerations, and interruptions through the body itself (Lefebvre, 2004). In the Iranian context, this perspective resonates with

Kazemi's (2009) understanding of the city as a field of lived and embodied situations in which everyday practices stabilize particular urban ways of life.

However, this study identifies a fundamental limitation in conventional rhythm analysis: it often describes temporal flows without adequately examining the power relations that enable, shape, or constrain them (Sharma, 2014; Bear, 2016). Rhythms are frequently treated as expressions of diversity rather than as indicators of structural inequality (Bourdieu, 2000). To address this limitation, the study incorporates Pierre Bourdieu's sociology of power. From a Bourdieusian perspective, the capacity to pause, accelerate, or suspend formal procedures reflects an actor's position within social space (Bourdieu, 1990). Temporal capacity is not an individual attribute but a structural one, contingent upon the volume of symbolic and social capital available to the actor. Dominance operates through symbolic violence, whereby an unequal temporal order is naturalized and experienced as the ordinary state of affairs (Bourdieu, 2000).

To bridge these perspectives, I introduce the concept of Ritual Temporal Regimes (RTRs). Unlike lived rhythms, which are primarily phenomenological, RTRs are informal, recurrent, and socially recognizable mechanisms that regulate priority and waiting through bodily performances and relational codes. Whereas temporal rhythms in the Global North are often institutionalized and formally coordinated (Zerubavel, 1981), in Global South cities such as Rasht, formal time is frequently suspended or renegotiated through ritual acts such as intimate forms of address and embodied gestures (Simone, 2014; Bayat, 2013).

Ultimately, RTRs function as a soft infrastructure of governance (Bear, 2016). In environments characterized by institutional uncertainty (Roy, 2009; Simone, 2014), these regimes enable urban life to continue despite the fragility of formal temporal arrangements. By combining rhythm analysis with the study of symbolic violence, this research demonstrates how temporal suspension operates as a mechanism through which social distinction and practical forms of governance are reproduced in contemporary urban Iran.

Conclusion: Rhythms as Time Politics

This article demonstrates that under conditions of institutional instability, urban time is regulated not through the rigid enforcement of formal rules but through ritualized, embodied, and situational regimes. A central finding is that institutional uncertainty does not produce temporal chaos; rather, it generates Ritual Temporal Regimes (RTRs) that sustain urban functionality. This finding aligns with studies suggesting that urban governance in the Global South depends less on rule compliance than on situational adjustments and practical forms of consensus (Robinson, 2016; Simone, 2014). In this sense, suspended time is not a disruption but a condition of possibility for urban livability (Bear, 2016), challenging technocratic conceptions that treat time as a neutral and standardizable variable (Sharma, 2014).

From a policy perspective, the study shows that efforts to impose a uniform temporal rhythm through digitization or formalization are often counterproductive and exclusionary. Such interventions frequently disregard existing ritual regimes and may inadvertently generate new forms of marginalization (Auyero, 2012; Sharma, 2014). Consequently, time politics should extend beyond concerns with efficiency and queue management to address thresholds of tolerance and unequal access to temporal resources. This requires a renewed institutional imagination that recognizes informal rhythms as practical resources of governance rather than obstacles to be

eliminated (McFarlane, 2011).

Theoretically, the concept of RTRs enables us to move beyond conventional binaries such as formal/informal and order/disorder. By extending the rhythm-analytical insights of Lefebvre (2004) and Edensor (2010) from description to the analysis of power, this research conceptualizes time as a fundamental instrument of social regulation. Cities function not despite the suspension of formal time but, to a significant extent, through it. The key question for future research is therefore not how urban time can be homogenized, but how existing temporal regimes might be transformed in ways that reduce inequality while preserving urban livability.

Finally, while this study offers detailed insights into Rasht, its reliance on ethnographic research conducted in a single city limits the broader generalizability of its findings. At the same time, this limitation points toward a productive agenda for future comparative urban research—both within Iran and across Global South cities—to distinguish broader structural patterns from locally specific dynamics.

Acknowledgments

The authors would like to express their gratitude to the participants in the city of Rasht whose cooperation and shared experiences made this ethnographic research possible. We also thank the Faculty of Social Sciences at the University of Mazandaran and the University of Guilan for providing the academic environment necessary for this collaborative study.

Authors' Contribution

Zargham Fathi (the first author) conducted the field observations, data collection, and primary ethnographic analysis. Mahmoud Sharepour supervised the sociological framework and research design. Hasan Chavoshian and Fardin Alikhah contributed to the theoretical development, specifically the conceptualization of ritual temporalities, and participated in the final review and editing of the manuscript. All authors have read and approved the final version of the extended abstract.

Conflict of Interest

The authors declare that there is no conflict of interest regarding the publication of this article, financial or otherwise.

ISSN: 1375-2096

نامه انسان‌شناسی

سال ۲۲، شماره ۴۱، پاییز و زمستان ۱۴۰۴، صص: ۵۳-۷۵.
<https://journal.asi.org.ir>

پژوهش
نامه انسان‌شناسی

DOI: <https://doi.org/10.22034/jasi.2026.2085795.1616>

زیستن با زمان تعلیق‌شده: ریتم‌های شهری و زمان‌مندی‌های آیینی در رشت ضرغام فتحی^۱، محمود شارع‌پور^۲، حسن چاوشیان^۳، فردین علیخواه^۳

۱. دانشجوی دکترای جامعه‌شناسی، گروه علوم اجتماعی، دانشکده علوم انسانی و اجتماعی، دانشگاه مازندران، بابلسر، ایران.
۲. گروه علوم اجتماعی، دانشکده علوم انسانی و اجتماعی، دانشگاه مازندران، بابلسر، ایران (نویسنده مسئول).
 ایمیل: m.sharepour@umz.ac.ir
۳. گروه جامعه‌شناسی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه گیلان، رشت، ایران.

چکیده

این مقاله به بررسی تجربه «زمان تعلیق‌شده» در زندگی شهری رشت می‌پردازد؛ وضعیتی که در آن زمان رسمی نه به‌طور کامل اعمال می‌شود و نه فرو می‌باشد، بلکه از خلال تعامل‌های روزمره، آیین‌های بدنی و ریتم‌های موقعیتی معلق می‌ماند. داده‌های این پژوهش حاصل بیست و یک حضور پراکنده اما مستمر در فضاهای عمومی و نیمه‌عمومی شهر بوده و در چند دوره متمایز زمانی انجام شده است تا امکان مقایسه تغییرات ریتم‌ها در فصل‌ها، ساعات روز و شرایط متفاوت نهادی فراهم شود. در مجموع، ۵۳ موقعیت مشاهده‌ای ثبت و تحلیل شده‌اند؛ موقعیت‌هایی که هر کدام یک واحد تحلیلی مستقل محسوب شده و شامل بازه‌هایی میان ۲۰ دقیقه تا ۳ ساعت بوده‌اند. تحلیل ریتم‌شناختی این داده‌ها نشان می‌دهد که کنشگران با تکیه بر ژست‌ها، نشانه‌های موقعیتی و هماهنگی‌های موقعیت‌مند، نوعی نظم زمانی تولید می‌کنند که در قالب «رژیم‌های زمانی آیینی» عمل می‌کند؛ مجموعه‌ای از اعمال تکرارشونده و اجتماعی که امکان ادامه کارکرد شهری در شرایط عدم قطعیت نهادی را فراهم می‌کند. یافته‌ها نشان می‌دهد که زمان شهری نه صرفاً جریان تجربه‌شده، بلکه میدانی نابرابر، مذاکره‌شدنی و بدن‌مند است و بر دسترسی به منابع، قدرت و نابرابری‌های شهری اثر می‌گذارد. این مطالعه با تکیه بر داده‌های مردم‌نگارانه نشان می‌دهد که سیاست زمان و هماهنگی موقعیتی برای فهم سازوکارهای حکمرانی عملی در شهرهای جنوب جهانی اهمیت دارد و می‌تواند به غنی‌تر شدن مباحث مربوط به ریتم‌های شهری کمک کند.

اطلاعات مقاله

نوع مقاله: پژوهشی

تاریخچه مقاله:

دریافت ۱۴۰۴/۱۱/۲۸

بازنگری ۱۴۰۵/۲/۲۳

پذیرش ۱۴۰۵/۲/۲۹

کلیدواژگان:

بدن‌مندی،
 حکمرانی عملی،
 ریتم شهری،
 زمان تعلیق‌شده،
 رژیم‌های زمانی آیینی،
 شهرهای جنوب جهانی.

حق انتشار این مستند، متعلق به نویسندگان آن است. © ۱۴۰۴. ناشر این مقاله، انجمن انسان‌شناسی ایران است.

این مقاله تحت گواهی زیر منتشر شده و هر نوع استفاده غیرتجاری از آن مشروط بر استناد صحیح به مقاله و با رعایت شرایط مندرج در آدرس زیر مجاز است.

Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International license (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0>)

ارجاع به مقاله: فتحی، ضرغام؛ شارع‌پور، محمود؛ چاوشیان، حسن؛ علیخواه، فردین (۱۴۰۴). «زیستن با زمان تعلیق‌شده: ریتم‌های شهری و زمان‌مندی‌های آیینی در رشت».

نامه انسان‌شناسی، ۲۲ (۴۱): ۵۳-۷۵.

<https://doi.org/10.22034/jasi.2026.2085795.1616>

۱. مقدمه

ساعت ۷:۳۰ عصر است در مطب یک متخصص مغز و اعصاب در شهر رشت. اتاق انتظار شلوغ است و هیچ صندلی خالی‌ای وجود ندارد. بیماران و همراهان در امتداد دیوارها ایستاده‌اند، به پیشخوان تکیه داده‌اند یا نزدیک ورودی تجمع کرده‌اند. فضا نه پر تنش است و نه آرام؛ حالتی معلق دارد. گویی همه در نوعی انتظار کش‌دار مشترک گرفتار شده‌اند. منشی با صدای بلند اعلام می‌کند که همراهان باید اتاق را ترک کنند تا بیماران بتوانند بنشینند. این درخواست چندبار تکرار می‌شود، اما واکنش‌ها پراکنده و حداقلی‌اند. کسی با شتاب حرکت نمی‌کند، کسی نیز اعتراض نمی‌کند. پس از مکثی کوتاه، زنی میانسال از جای خود بلند می‌شود و با اشاره‌ای آرام از بیماری دیگر می‌خواهد روی صندلی او بنشیند. این جابه‌جایی کوچک، بدون ارجاع به قاعده یا نوبت، لحظه‌ای از تنظیم موقتی نظم را رقم می‌زند.

در همین حال، زنی که دیرتر از دیگران وارد شده است، بی‌آنکه به صف یا نوبت توجهی کند، به پیشخوان نزدیک می‌شود. لحنش صمیمی است، بدنش را به جلو خم می‌کند و بر میز تکیه می‌دهد. گفت‌وگویی کوتاه شکل می‌گیرد و درخواست او بی‌درنگ انجام می‌شود. این کنش نه پنهانی است و نه با واکنش منفی دیگران مواجه می‌شود. نظام رسمی نوبت‌دهی به‌وضوح وجود دارد، اما مطابق قواعد مقرر عمل نمی‌کند. با این حال، مطب دچار آشوب نمی‌شود. کار ادامه می‌یابد، بیماران وارد اتاق می‌شوند و نوعی نظم شکننده اما کارآمد برقرار می‌ماند. آنچه در اینجا تضعیف شده است، نه خودِ نظم، بلکه اقتدار بی‌چون‌وچرای زمان رسمی است.

این وضعیت را نمی‌توان صرفاً با بی‌اطلاعی کنشگران از قواعد رسمی یا فقدان کلی نظم توضیح داد. بیماران، همراهان و کارکنان مطب به‌خوبی با منطق نوبت‌دهی، زمان و اولویت آشنا هستند. آنچه رخ می‌دهد، تعلیق موقعیتی و جمعی اجرای این منطق است. زمان رسمی همچنان به‌عنوان افق مرجع حضور دارد، اما الزام‌آوری آن بسته به موقعیت، بدن‌ها و روابط، کاهش یا افزایش می‌یابد. کنشگران نه علیه نظم می‌شورند و نه آن را کاملاً نادیده می‌گیرند؛ بلکه با خوانش موقعیت تصمیم می‌گیرند چه زمانی می‌توان از آن فاصله گرفت و چه زمانی باید به آن بازگشت.

چنین صحنه‌هایی در رشت نه استثنایی‌اند و نه حاشیه‌ای. الگوهای مشابهی را می‌توان در جای پارک خیابان‌های مرکزی، در تعاملات اداری شهرداری، در ایستگاه‌های تاکسی و در بازارهای محلی مشاهده کرد؛ فضاهایی که در آن‌ها قواعد رسمی زمانی حضور دارند، اما در عمل کش می‌آیند، تعلیق می‌شوند یا به‌صورت موقعیتی بازساخته می‌گردند. برخی پژوهش‌های داخلی نیز نشان داده‌اند که تجربه زمان در فضاهای شهری ایران اغلب به‌صورت بدن‌مند، موقعیتی و درهم‌تنیده با روابط فضایی و اجتماعی زیسته می‌شود (دانش و همکاران، ۱۴۰۳). خودروهایی که «برای دو دقیقه» دوبله پارک می‌شوند، صف‌هایی که با یک گفت‌وگوی کوتاه جابه‌جا می‌شوند، یا نوبت‌هایی که با بدن جلوآمده و خطاب صمیمانه جلو می‌افتند، همگی نشانه‌هایی از یک الگوی تکرارشونده‌اند. این وضعیت را می‌توان در بستر گسترده‌تر تجربه‌های نابرابر از شهر نیز فهم کرد؛ چنان‌که پژوهش‌هایی درباره‌ی حاشیه‌نشینی در رشت نشان می‌دهد احساس «شهروندی محدود» و دسترسی نابرابر به منابع شهری به شکل‌گیری تجربه‌های متفاوتی از حضور در فضاهای شهری انجامیده است (توکلی‌راد و غفاری، ۱۴۰۳). این مشاهده پرسشی محوری را پیش می‌کشد: چرا زمان رسمی تا این اندازه از کارکرد مورد انتظار خود بازمی‌ماند، بی‌آنکه شهر فلج شود؟ هنگامی که رژیم‌های رسمی زمان اقتدار خود را از دست می‌دهند، چه سازوکارهایی انتظار، تأخیر، تقدم و جریان امور را تنظیم می‌کنند؟

این مقاله استدلال می‌کند که چنین موقعیت‌هایی را نباید صرفاً نمونه‌هایی از بی‌نظمی یا ناکارآمدی نهادی دانست، بلکه باید آن‌ها را به‌مثابه جلوه‌هایی از تمایز موقعیتی در فضای اجتماعی فهم کرد (بورديو، ۱۳۹۱: ۹۵-۱۲۵). تعلیق زمان رسمی در این فضاها به‌طور یکنواخت میان کنشگران توزیع نشده، بلکه تابع موقعیت آن‌ها در ساختار اجتماعی و حجم و ترکیب

سرمایه‌هایی است که در بدن‌ها، لحن‌ها و شیوه‌های کنش آن‌ها رسوب کرده است. توانایی جلو انداختن نوبت، تعلیق انتظار دیگران یا تحمیل تأخیر بر جمع، شکلی از سرمایه نمادین است که از خلال بداهه‌سازی^۱ و پذیرش جمعی^۲ عمل می‌کند (Bourdieu, 1991: 72-76). آنچه این سلطه را کارآمد می‌سازد، نه اجبار عریان بلکه خشونت نمادین است: اعمال نظمی نابرابر که به واسطه طبیعی جلوه‌دادن، به‌عنوان وضعیت عادی امور پذیرفته می‌شود (Bourdieu, 2000: 140-145).

در این چارچوب، زمان نه صرفاً یک منبع کمیاب یا متغیر سازمانی، بلکه میدانی از قدرت است که در آن تمایزهای اجتماعی به‌صورت عملی و بدن‌مند اعمال می‌شوند. برخی بدن‌ها به‌طور بدیهی «حق تقدم زمانی»^۳ می‌یابند، در حالی که برخی دیگر به پذیرش انتظار واداشته می‌شوند. اینکه چه کسی می‌تواند جلو بیاید، چه کسی باید عقب بماند، و چه کسی حتی حق اعتراض ندارد، تابع خوانده‌شدن اجتماعی بدن‌ها و روابط آن‌ها با شبکه‌های آشنایی، منزلت و مشروعیت است. از این منظر، تعلیق زمان رسمی نه یک نابسامانی موقتی، بلکه شیوه‌ای از بازتولید تمایز در سطح خرد کنش‌های روزمره است. برای توصیف چگونگی ظهور این سلطه در سطح کنش‌های روزمره، مقاله از حساسیت‌های تحلیل ریتم شهری بهره می‌گیرد. هانری لوفور نشان داد که زندگی شهری از هم‌زیستی و تداخل ریتم‌های متعدد شکل می‌گیرد؛ ریتم‌هایی که از تعامل میان بدن‌ها، نهادها، زیرساخت‌ها و کنش‌های روزمره برمی‌خیزند (Lefebvre, 2004: 15-18, 26-32). پژوهش‌های بعدی نیز بر ریتم‌های زیسته، بدن‌مند و عاطفی‌ای تأکید کرده‌اند که تجربه روزمره شهری را سازمان می‌دهند (Edensor, 2010: 1-6, 2015: 15-21). در ادبیات جامعه‌شناسی فارسی نیز توجه به زمان‌مندی زندگی روزمره و تجربه زمانی کنشگران اجتماعی به‌تدریج موضوع مطالعه قرار گرفته است؛ برای نمونه، برخی پژوهش‌ها نشان داده‌اند که گروه‌های اجتماعی مختلف در بستر شهر، زمان را در قالب الگوهای متمایز سازمان می‌دهند و تجربه می‌کنند (ذاکری نصرآبادی و همکاران، ۱۳۹۷)، و برخی دیگر با تأمل نظری در جامعه‌شناسی زمان، بر اجتماعی‌بودن مقولات زمانی و پیوند آن‌ها با نظم‌های نهادی و فرهنگی تأکید کرده‌اند (توکل و قاضی‌نژاد، ۱۳۸۵). آنچه در این مقاله پی گرفته می‌شود، نه صرفاً توصیف ریتم‌های زیسته، بلکه صورت‌بندی این کنش‌های زمانی به‌مثابه اجراهای آیینی‌ای است که از خلال آن‌ها اقتدار زمان رسمی به‌طور موقعیتی تعلیق و بازتنظیم می‌شود. در این معنا، تحلیل ریتم نه خود نظریه‌ای از قدرت، بلکه لنزی تحلیلی است که امکان رؤیت فرم‌های زمانی اعمال قدرت نمادین و تمایز موقعیتی را فراهم می‌کند.

به موازات این ادبیات، پژوهش‌های مربوط به شهرهای جنوب جهانی^۴ نشان داده‌اند که زندگی شهری اغلب در بستر عدم قطعیت نهادی، غیررسمیت و ساختارهای ناقص حکمرانی جریان می‌یابد (Roy, 2009: 78-80; Simone, 2014: 25-32). با این حال، زمان در بخش مهمی از این ادبیات اغلب به‌صورت ضمنی یا ثانویه مطرح شده و کمتر به‌عنوان میدانی مستقل از قدرت و نابرابری مورد تحلیل قرار گرفته است. در این مقاله، ارجاع به این ادبیات نه برای همسان‌سازی ساده‌انگاره ایران با «جنوب جهانی»، بلکه برای گفت‌وگو با مباحثی است که نسبت میان بی‌ثباتی نهادی، غیررسمیت و تداوم زندگی روزمره را بررسی کرده‌اند. رشت در اینجا نه به‌عنوان نمونه‌ای تیپیک، بلکه به‌مثابه موردی تحلیلی در بستر شهری ایران در نظر گرفته می‌شود؛ بستری که در آن هم‌زیستی زیرساخت‌های رسمی با هنجارهای رابطه‌محور، صورت خاصی از زمان‌مندی شهری را پدید می‌آورد.

این مقاله خلأیی مفهومی را در تقاطع این دو بدنه ادبی شناسایی می‌کند: کمبود توجه به کنش‌های آیینی زمانی به‌عنوان سازوکارهایی فعال برای اعمال و طبیعی‌سازی تمایز در شرایط بی‌ثباتی نهادی. آیین‌ها در اینجا نه به‌عنوان مناسک رسمی، بلکه به‌مثابه کنش‌های تکرارشونده و از نظر اجتماعی قابل‌شناسایی فهم می‌شوند؛ کنش‌هایی چون شیوه‌های سلام‌واحوال‌پرسی، نزدیکی بدنی، گفتار مؤدبانه یا صمیمانه، ژست‌های انتظار و مذاکره‌های غیررسمی بر سر تقدم و اولویت.

1 improvisation

2 collective recognition

3 temporal privilege

4 cities of the Global South

تمرکز مقاله نه بر معناشناسی فرهنگی آیین، بلکه بر کارکرد تنظیمی آن در سازمان‌دهی روابط زمانی و بازتولید تمایز اجتماعی است.

برای صورت‌بندی این فرایند، مفهوم «رژیم‌های زمانی آیینی»^۱ معرفی می‌شود: الگوهای تکرارشونده‌ای از تعلیق، تقدم و تأخیر در زمان رسمی که از خلال آن‌ها تمایزهای موقعیتی در فضای اجتماعی به‌صورت عملی و بدن‌مند اعمال و طبیعی‌سازی می‌شوند. این رژیم‌ها نه جایگزین قواعد رسمی می‌شوند و نه آن‌ها را به‌کلی از میان می‌برند، بلکه آن‌ها را به‌طور موقت در پراتز می‌گذارند و امکان‌پذیر می‌سازند. از این طریق، زندگی شهری علی‌رغم شکنندگی زمان نهادی، تداوم می‌یابد.

تحلیل تجربی مقاله بر مشاهدات مردم‌نگارانه‌ای استوار است که در «رشت»، شهری با اندازه متوسط در شمال ایران، انجام شده‌اند. رشت به‌دلیل هم‌زیستی زیرساخت‌های مدرن با هنجارهای عمیقاً رابطه‌محور و شیوه‌های هماهنگی غیررسمی، موردی روشن‌گر برای فهم پویای زمان‌مندی شهری در بستر ایران معاصر به‌شمار می‌آید. از این منظر، مقاله سه مداخله را دنبال می‌کند: نخست، صورت‌بندی «زمان تعلیق‌شده»^۲ به‌عنوان وضعیتی که در آن زمان رسمی نه کاملاً اعمال می‌شود و نه از میان می‌رود، بلکه پیوسته در کنش‌های روزمره مورد مذاکره قرار می‌گیرد؛ دوم، پیوند دادن خشونت نمادین به حساسیت‌های تحلیل ریتم شهری برای نشان دادن نقش کنش‌های آیینی و بدن‌مند در اعمال عملی نظم زمانی؛ و سوم، نشان دادن اینکه کارکردپذیری شهری^۳ در شرایط ناپایداری نهادی، از خلال همین تنظیم‌های موقعیتی زمان امکان‌پذیر می‌شود.

۲. چهارچوب نظری: از ریتم تا رژیم‌های آیینی زمانی

مفهوم ریتم به‌طور نظام‌مند از خلال کارهای هانری لوفور وارد نظریه شهری شد؛ به‌ویژه در کتاب تحلیل ریتم^۴ که در آن ریتم به‌مثابه برهم‌کنش زمان، فضا و انرژی صورت‌بندی می‌شود. تمایز مشهور لوفور میان ریتم‌های چرخه‌ای و خطی نشان می‌دهد که زندگی شهری نه بر پایه یک نظم زمانی واحد، بلکه از هم‌زیستی، تداخل و گاه برخورد نظم‌های زمانی ناهمگون شکل می‌گیرد (Lefebvre, 2004: 15–18, 26–32). از این منظر، شهر مجموعه‌ای از جریان‌های زمانی است که در مقیاس‌های متفاوت عمل می‌کنند و اغلب از منطق‌های رسمی زمان‌بندی فراتر می‌روند (Edensor, 2010: 1–6; Amin & Thrift, 2002). تحلیل ریتم با تمرکز بر این لایه‌ها، امکان تحلیل پدیده‌هایی را فراهم می‌کند که در سطح زندگی روزمره تجربه می‌شوند، اما در چارچوب‌های نهادی و تقویمی به‌سادگی قابل مشاهده نیستند (Highmore, 2011).

یکی از مهم‌ترین دستاوردهای تحلیل ریتم، تأکید آن بر بدن‌مندی و زیست‌مندی زمان است. تحلیل‌گر ریتم نه به‌مثابه ناظری بیرونی، بلکه از خلال بدن خود مکث‌ها، شتاب‌ها، تداوم‌ها و وقفه‌ها را می‌شنود و تجربه می‌کند (Lefebvre, 2004: 19–21). این چرخش تحلیلی، توجه را از زمان انتزاعی، همگن و قابل اندازه‌گیری به زمان زیسته معطوف می‌سازد (Adam, 1967; Schutz, 1995) و امکان رؤیت آن دسته از نظم‌های زمانی را فراهم می‌کند که در دل کنش‌های عادی، تکرارشونده و اغلب نامرئی روزمره عمل می‌کنند (Edensor, 2010: 1–6). در این معنا، تحلیل ریتم سهم مهمی در فاصله گرفتن نظریه شهری از فهم‌های صلب و نهادی از زمان داشته است (Amin & Thrift, 2002). در مطالعات مربوط به شهر ایرانی نیز بر اهمیت تجربه بدن‌مند و موقعیتی فضاهای شهری در شکل‌گیری الگوهای زیست روزمره تأکید شده است؛ چنان‌که کاظمی (۱۳۸۸: ۱۰۲–۱۰۵) نشان می‌دهد شهر نه صرفاً مجموعه‌ای از ساختارهای کالبدی، بلکه عرصه‌ای از موقعیت‌های تجربه‌شده

1 ritual temporal regimes

2 suspended time

3 urban functionality

4 Lefebvre, Henri. (2004). Rhythm analysis: Space, Time and Everyday Life. Translated by Stuart Elden and Gerald Moore. London: Continuum.

و بدن‌مند است که در آن عادت‌ها، حرکت‌ها و مواجهه‌های روزمره به تدریج صورت‌های خاصی از زیستن شهری را تثبیت می‌کنند.

با این حال، درست در همین نقطه، محدودیت بنیادین این رویکرد نیز آشکار می‌شود. بخش قابل توجهی از ادبیات تحلیل ریتم، زمان را عمدتاً در سطح تجربه، جریان و تکرار تحلیل می‌کند و کمتر به این پرسش می‌پردازد که چه سازوکارهای اجتماعی و قدرت‌مندان‌های امکان تجربه برخی ریتم‌ها را فراهم و برخی دیگر را محدود می‌کنند (Sharma, 2014; Bear, 2016). ریتم‌ها به دقت توصیف می‌شوند، اما شرایط اجتماعی تولید، مشروعیت و قابلیت تعلیق آن‌ها اغلب مفروض گرفته می‌شود. در بسیاری از مطالعات، تفاوت میان ریتم‌ها به مثابه تکرار یا تنوع خوانده می‌شود، نه به عنوان نشانه‌ای از نابرابری ساختاری (Bourdieu, 2000: 140-147). پژوهش‌های داخلی دربارهٔ زمانمندی نیز تا حدی با این محدودیت مواجه‌اند. برای نمونه، ذاکری نصرآبادی و همکاران (۱۳۹۷؛ ۱۳۹۸) اگرچه نشان می‌دهند که تجربهٔ زمان در زندگی روزمره با نابرابری‌های طبقاتی، ناامنی و بی‌ثباتی اجتماعی پیوند دارد، اما زمان را بیشتر در سطح جهت‌گیری‌های ذهنی و سازمان زمانی زندگی تحلیل می‌کنند و کمتر به اجراهای بدن‌مند و تعاملی تنظیم زمان در فضاهای شهری می‌پردازند.

این رویکرد، هرچند حساس به زندگی روزمره است، اما خطر آن را دارد که اشکال تعلیق، انتظار و وقفه را به سطح سبک‌های زیستی یا تفاوت‌های فرهنگی فرو بکاهد (Auyero, 2012). تحلیل ریتم معمولاً نشان می‌دهد چه زمانی چه چیزی رخ می‌دهد، اما کمتر توضیح می‌دهد چرا برخی کنشگران قادرند زمان را معلق سازند، دور بزنند یا تسریع کنند، در حالی که دیگران ناگزیر به تبعیت از ریتم‌های تحمیلی باقی می‌مانند (Jeffrey, 2010; Sharma, 2014). این کاستی را می‌توان به خاستگاه پدیدارشناختی ریتم‌تحلیل نسبت داد. تمرکز بر تجربهٔ زیسته، هرچند امکان رؤیت لایه‌های نامرئی زندگی روزمره را فراهم می‌کند، اغلب به بهای کم‌رنگ شدن پرسش از ساختار قدرت تمام می‌شود (Bear, 2016). در بسیاری از خوانش‌های ریتم‌محور، تفاوت در تجربهٔ زمان به تفاوت در حساسیت، عادت یا سبک زندگی نسبت داده می‌شود، بی‌آنکه پرسیده شود چرا برخی بدن‌ها مجاز به مکث، تعلیق یا تقدم‌اند و برخی دیگر نه (Bourdieu, 1990: 52-56). این مقاله استدلال می‌کند که بدون وارد کردن صریح مسئلهٔ قدرت، ریتم‌تحلیل در خطر آن است که به توصیفی ظریف اما سیاسی‌زدایی‌شده از ناهم‌زمانی شهری فروکاسته شود (Ferguson, 1999). در چنین چارچوبی، شهر به مثابه میدانی نابرابر ظاهر می‌شود که در آن دسترسی به تعلیق، انتظار یا تقدم، به‌طور یکسان توزیع نشده است. در بستر تجربی این پژوهش نیز، رشت صرفاً یک موقعیت مکانی نیست، بلکه میدان انباشت نابرابری‌های شهری و تجربه‌های متفاوت تعلق و طرد است؛ نابرابری‌هایی که پژوهش‌های داخلی نیز به آن‌ها اشاره کرده‌اند (توکلی‌راد و غفاری، ۱۴۰۳).

از منظر بوردیو، این تفاوت‌ها نه صرفاً تفاوت در تجربه یا سبک زندگی، بلکه بیانگر موقعیت‌های متمایز کنشگران در «فضای اجتماعی» است؛ فضایی رابطه‌ای که در آن توزیع نابرابر سرمایه‌های اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و نمادین، افق کنش‌های ممکن و ناممکن را تعیین می‌کند (Bourdieu, 1990: 52-56). توانایی مکث کردن، جلو افتادن، معلق ساختن رویه‌ها یا تحمل انتظار، نه ویژگی‌های فردی، بلکه ظرفیت‌هایی ساختاری‌اند که به موقعیت کنشگران در این فضا وابسته‌اند (Bourdieu, 2000; Sharma, 2014). بدین ترتیب، ریتم‌های زیسته را می‌توان به مثابه تجلیات زمانی موقعیت‌های نابرابر در فضای اجتماعی فهمید، نه صرفاً به عنوان الگوهای فرهنگی یا تفاوت‌های سبکی.

در این نقطه، تمایز میان ریتم‌های زیسته و رژیم‌های زمانی آیینی اهمیت می‌یابد. ریتم‌های زیسته به الگوهای زمانی‌ای اشاره دارند که از تکرار کنش‌ها، عادت‌ها و جریان‌های روزمره برمی‌خیزند و عمدتاً در سطح تجربهٔ پدیدارشناختی قابل درک‌اند. در مقابل، رژیم‌های زمانی آیینی به مجموعه‌ای از سازوکارهای غیررسمی، تکرارشونده و از نظر اجتماعی قابل‌شناسایی اشاره دارند که از خلال اجراهای بدنی، کدهای رابطه‌ای و آیین‌های تعاملی، تقدم، تأخیر و انتظار را در موقعیت‌های روزمرهٔ شهری تنظیم و بازتنظیم می‌کنند. در این معنا، «آیینی» نه به معنای صرفاً فرهنگی یا مناسکی، بلکه ناظر بر الگوهای تکرارشونده‌ای است که به کنشگران امکان می‌دهند وضعیت زمانی یک موقعیت را به‌طور عملی مدیریت

کنند. برای نمونه، ایستادن طولانی‌مدت در صف در متروی لندن یا رعایت دقیق نوبت در ادارات آلمان را می‌توان به‌مثابه ریتم‌هایی زیسته و نهادینه‌شده فهمید (Zerubavel, 1981)؛ در حالی که جلوآمدن بدن، خطاب صمیمانه یا تعارف در ادارات استانبول، بمبئی یا قاهره نمونه‌هایی از کنش‌های برسازندهٔ رژیم‌های زمانی آیینی‌اند که از خلال آن‌ها زمان رسمی به‌طور موقعیتی معلق یا بازتنظیم می‌شود (Simone, 2014: 87–93; Bayat, 2013). این تمایز نشان می‌دهد که همهٔ ریتم‌ها صرفاً تجربه نمی‌شوند؛ برخی از آن‌ها در قالب رژیم‌های زمانی آیینی به‌طور فعال زمان را سازمان می‌دهند.

از این منظر، ریتم صرفاً به جریان تجربه‌شدهٔ زندگی شهری اشاره ندارد، بلکه شیوه‌ای است که از خلال آن زمان سازمان‌دهی می‌شود. ریتم‌ها تعیین می‌کنند چه کسی منتظر بماند، چه کسی بتواند پیش‌دستی کند و چه زمانی تأخیر به امری قابل‌تحمل یا مشروع بدل می‌شود (Auyero, 2012; Jeffrey, 2010). در بستر عدم قطعیت نهادی، این سامان‌دهی ریتمیکِ زمان به یکی از صورت‌های کلیدی اعمال و تجربهٔ حکمرانی روزمره بدل می‌گردد (Tilly, 1997).

این محدودیت‌های ریتم‌تحلیل به‌ویژه در بافت شهرهای جنوب جهانی برجسته می‌شود؛ جایی که ناهم‌زمانی نه صرفاً پیامد تکرر ریتمیک، بلکه حاصل دسترسی نابرابر به منابع و قدرت نهادی است (Robinson, 2006; Roy, 2009). در چنین زمینه‌هایی، تمرکز صرف بر ریتم‌ها خطر آن را دارد که نظم‌های زمانی بدیل به‌عنوان «بی‌نظمی» یا «فرهنگ انتظار» تفسیر شوند، نه به‌مثابه سازوکارهایی اجتماعی که در دل نظم‌های نابرابر بازتولید می‌شوند (Auyero, 2012: 23–28, 95–101; Ferguson, 1999).

ادبیات شهرهای جنوب جهانی نقش مهمی در به‌چالش‌کشیدن فرض‌های جهان‌شمول نظریهٔ شهری ایفا کرده است. پژوهشگرانی چون آنانیا روی^۱ و عبدومالیک سیمونه^۲، با تمرکز بر غیررسمیت، بداهه‌سازی و زیست‌پذیری در شرایط عدم قطعیت، تصویر غالب از شهر به‌مثابه نظمی نهادی و باثبات را به پرسش کشیده‌اند (Roy, 2009, pp. 78–80; Simone, 2014). در این رویکردها، شهر نه یک کل منسجم، بلکه شبکه‌ای از ترتیبات موقتی، موقعیتی و رابطه‌ای است که از خلال تعلیق، تفسیر انعطاف‌پذیر قواعد و هماهنگی‌های تاکتیکی عمل می‌کند. هرچند تمرکز اصلی این تحلیل‌ها بر فضا، مقررات و کنش است، اما آن‌ها به‌طور ضمنی پویای زمانی مهمی را برجسته می‌سازند؛ از جمله تأخیر در اجراء، تعلیق رویه‌ها و زمان‌مندی‌های نامطمئن تصمیم‌گیری (Simone, 2014). با این حال، زمان در این ادبیات به‌ندرت به‌عنوان میدانی مستقل از قدرت نظریه‌پردازی می‌شود (Bear, 2016; Sharma, 2014). در نتیجه، شکافی مفهومی شکل می‌گیرد: فضا، شبکه و کنش به‌دقت تحلیل می‌شوند، اما زمان به‌مثابه منبعی قابل مذاکره و قابل تصرف، در حاشیه باقی می‌ماند.

عدم قطعیت نهادی همواره به‌معنای عدم قطعیت زمانی نیست، اما مدیریت تقدم و تأخیر در بسیاری از زمینه‌های شهری، به شکل موقعیتی و وابسته به تعاملات اجتماعی صورت می‌گیرد. عدم قطعیت دربارهٔ انتظار، تقدم، توالی و مدت، به بخشی جدایی‌ناپذیر از تجربهٔ زندگی شهری در حومه‌ها و فضاهای تحت فشار اجتماعی بدل می‌شود (Auyero & Swistun, 2009). «چنین وضعیت‌هایی در برخی مطالعات داخلی نیز به‌صورت ضمنی مشاهده شده‌اند؛ برای نمونه، پژوهش‌های مربوط به زمان‌مندی زندگی روزمره در ایران نشان داده‌اند که تجربهٔ اجتماعی زمان اغلب با بی‌ثباتی، حال‌گرایی و اختلال در نظم‌های رسمی زمانی همراه است (ذاکری نصرآبادی و همکاران، ۱۳۹۷؛ ۱۳۹۸). برنامه‌های رسمی ممکن است وجود داشته باشند، اما اجرای آن‌ها اغلب ناپیوسته، موقعیتی و وابسته به روابط است. در چنین میدان‌هایی، مذاکرات و توافقات عملی دربارهٔ زمان و منابع می‌توانند یکی از عوامل بازتولید نابرابری شهری باشند (Tilly, 1997).

برای مفهوم‌پردازی این اشکال الگومند مذاکرهٔ زمانی، این مقاله مفهوم رژیم‌های زمانی آیینی را به کار می‌گیرد. همان‌گونه که گفته شد، این مفهوم به سازوکارهای غیررسمی، تکرارشونده و از نظر اجتماعی قابل شناسایی اشاره دارد که از

1 Ananya Roy

2 Abdou Maliq Simone

خلال آن‌ها کنشگران، با اتکا به اجراهای بدنی و کدهای رابطه‌ای، تقدم، تأخیر و انتظار را در تعاملات روزمره شهری تنظیم و بازتنظیم می‌کنند. از این‌رو، این مفهوم نه صرفاً به ریتم‌های روزمره اشاره دارد، نه معادل ناکارآمدی نهادی است و نه بیانگر بی‌نظمی یا آشفتگی زمانی. همچنین، به «فرهنگ انتظار» یا ویژگی‌های فرهنگی ثابت تقلیل‌پذیر نیست. این ریتم‌های زمانی آیینی شامل شیوه‌های خطاب، ژست‌های بدنی، زبان صمیمیت یا آشنایی، و کنش‌های پذیرش یا تحمل تأخیر هستند (Goffman, 1967; Crossley, 2001). بدن در این فرایند نقشی محوری ایفا می‌کند: خم شدن، نزدیک ایستادن، مکث کردن یا عقب نشستن، همگی به ابزارهایی بدل می‌شوند که از طریق آن‌ها فوریت، استحقاق یا شکیبایی علامت‌گذاری می‌شود (Lefebvre, 2004: 73–78; Edensor, 2010: 69–74).

مطالعات متعددی در جنوب جهانی شواهدی از عملکرد چنین ریتم‌های زمانی آیینی ارائه کرده‌اند. دسترسی به خدمات اداری یا درمانی در بسیاری از زمینه‌ها نه از طریق رعایت صوری صف، بلکه از خلال میانجی‌گری‌های رابطه‌ای و اجراهای آیینی ادب، فروتنی یا صمیمیت ممکن می‌شود (Bayat, 2013; Simone, 2014). این کنش‌ها نه استثنا، بلکه بخشی از نظم عادی حکمرانی زمانی‌اند. در سطح تحلیلی، ریتم‌های زمانی آیینی را می‌توان به‌عنوان شکلی از قدرت نمادین فهم کرد که از خلال ریختار عمل می‌کند (Bourdieu, 1977; 1990). توانایی تعلیق زمان، جلو انداختن نوبت یا تحمل انتظار، به سرمایه‌های نمادین، اجتماعی و بدن‌مند وابسته است که در بدن‌ها رسوب کرده‌اند (Wacquant, 2014). کنشگران، اغلب بدون محاسبه آگاهانه، می‌دانند چه زمانی جلو بروند، چه زمانی صبر کنند و چه زمانی سکوت یا صمیمیت به نفع آن‌ها عمل می‌کند.

از این منظر، ریتم‌های زمانی آیینی جایگزین نهاد نمی‌شوند، بلکه امکان کارکرد موقعیتی آن را فراهم می‌کنند. آن‌ها قواعد رسمی را با شکست علنی مواجه نمی‌سازند، بلکه از طریق تعلیق مکرر، اقتدار آن‌ها را بازتنظیم می‌کنند. «زمان تعلیق‌شده» در این معنا نه نشانه بی‌نظمی، بلکه شکلی الگومند، بدن‌مند و نابرابر از حکمرانی زمانی است که در بستر شهرهای جنوب جهانی به‌طور روزمره بازتولید می‌شود (Sharma, 2014). این ریتم‌های زمانی آیینی به‌مثابه زیرساخت‌های نرم حکمرانی عمل می‌کنند: زیرساخت‌هایی که نه از طریق قانون مکتوب، بلکه از خلال تکرارهای بدنی، انتظارهای مشترک و فهم‌های ضمنی، شهر را قابل ادامه می‌سازند (Bear, 2016).

گرچه داده‌های این پژوهش از رشت گردآوری شده‌اند، اما مفهوم «ریتم‌های زمانی آیینی» در دل بدنه‌ای از پژوهش‌ها ریشه دارد که به‌طور گسترده زمان‌مندی‌های ناپایدار، انتظارهای طولانی و ریتم‌های بی‌قاعده را از ویژگی‌های بسیاری از شهرهای جنوب جهانی دانسته‌اند. مطالعاتی در زمینه دولت‌کند، خدمات ناپایدار و سازمان‌یابی زمانی زندگی روزمره نیز نشان داده‌اند که تنظیم‌های زمانی در چنین بسترهایی اغلب پراکنده، آیینی و به شدت موقعیت‌مند هستند (Auyero, 2012: 23–28, 95–101; Bear, 2015: 23–25; Jeffrey, 2010: 7–10, 88–92). در چنین بسترهایی اغلب پراکنده، آیینی و به شدت موقعیت‌مند هستند (Auyero, 2012: 23–28, 95–101; Bear, 2015: 23–25; Jeffrey, 2010: 7–10, 88–92). با هماهنگی نهادی ضعیف، حکمرانی تکه‌تکه و ارائه ناپایدار خدمات—چه در جنوب جهانی و چه در فضاهای جنوب‌مانند شمال جهانی—قابل استفاده باشد (Robinson, 2016: 5–8).

۳. روش‌شناسی: دیدن ریتم‌ها

این مطالعه بر پژوهش میدانی کیفی مبتنی است که در فاصله سال‌های ۱۴۰۱ تا ۱۴۰۴ به‌صورت بازگشتی در شهر رشت انجام شده است. میدان پژوهی شامل بیش از ۲۱ ماه حضور پراکنده اما مستمر در فضاهای عمومی و نیمه‌عمومی شهر بوده و در چند دوره متمایز زمانی انجام شده است تا امکان مقایسه‌ی تغییرات ریتم‌ها در فصل‌ها، ساعات روز و شرایط متفاوت نهادی فراهم شود. در مجموع، ۵۳ موقعیت مشاهده‌ای ثبت و تحلیل شده‌اند؛ موقعیت‌هایی که هر کدام یک واحد تحلیلی مستقل محسوب شده و شامل بازه‌هایی میان ۲۰ دقیقه تا ۳ ساعت بوده‌اند.

انتخاب فضاهای مشاهده بر پایهٔ منطق «تنش زمانی» انجام شده است؛ یعنی فضاهایی که در آن‌ها برخورد میان زمان رسمی (ساعت اداری، صف، نوبت، مقررات) و زمان زیسته (تعلیق، تأخیر، تسریع، مذاکره) بیشترین ظهور را دارد. بر این اساس، میدان‌ها شامل مطب‌های پزشکی، ادارات خدمات شهری، خیابان‌های مرکزی، ایستگاه‌های تاکسی، پارک‌ها و پیاده‌روهای تجاری بودند. این فضاها نمونه‌هایی تحلیلی‌اند که در آن‌ها احتمال بروز تنظیم‌های زمانی موقعیتی بالا است. معیار گزینش نه بر اساس نمونه‌گیری آماری، بلکه نمونه‌گیری نظری در سنت مردم‌نگاری شهری بوده است؛ یعنی انتخاب موقعیت‌هایی که بیشترین پتانسیل را برای آشکار کردن سازوکارهای تنظیم زمانی دارند. چنین رویکردی در مطالعات انسان‌شناسی شهری ایران نیز به کار رفته است؛ آثاری که با تکیه بر مشاهدهٔ میدانی و تحلیل موقعیت‌های روزمره، الگوهای فرهنگی و کنشی شهر را بازسازی می‌کنند (رحمانی، ۱۳۹۶).

روش اصلی گردآوری داده، مشاهدهٔ غیرمشارکتی، طولانی‌مدت و بازگشتی است. مشاهده‌ها به گونه‌ای طراحی شده‌اند که امکان دیدن هم‌زمان حرکت بدن‌ها، توالی کنش‌ها و تغییرات شدت و مدت فراهم شود. پژوهشگر در هر موقعیت، حضور بدنی خود را در نقش ناظر طبیعی حفظ کرده و از هرگونه مداخله در جریان تعاملات پرهیز کرده است. یادداشت‌های میدانی بلافاصله پس از مشاهده یا در همان موقعیت ثبت شده‌اند و شامل توصیف دقیق زمان رسمی، زمان زیسته، جهت‌گیری بدن‌ها، فاصله‌ها، مکث‌ها، شتاب‌ها، وقفه‌ها و کنش‌های آیینی مرتبط با تنظیم نوبت و تقدم هستند.

استخراج ریتم‌ها در چند مرحله انجام شده است. مرحلهٔ نخست شامل کدگذاری زمانی بود: ثبت دقیق واحدهای مدت، فاصله، توالی، وقفه و تغییر سرعت در هر موقعیت. مرحلهٔ دوم به کدگذاری بدن‌مند اختصاص داشت: ژست‌ها، حرکت‌ها، پیشروی‌ها، عقب‌نشینی‌ها، ایستادن‌های تعلیقی و کنش‌های صمیمیت‌ساز یا اقتدارساز. مرحلهٔ سوم تحلیل الگوهای تکرارشونده در میان موقعیت‌ها بود؛ الگوهایی که در نهایت مبنای مفهوم‌پردازی ریتم‌های معلق و رژیم‌های زمانی آیینی قرار گرفتند. این سه سطح کدگذاری با رویکرد استقرای تحلیلی انجام شد؛ رویکردی که در برخی پژوهش‌های مردم‌نگارانهٔ معاصر دربارهٔ زمان‌مندی‌های زندگی روزمره و تحلیل ریتم‌های شهری نیز به کار رفته است (رحمانی، ۱۳۹۶). تحلیل نهایی در قالب تم‌سازی موقعیتی پیش رفت؛ یعنی سازمان‌دهی داده‌ها بر اساس الگوهای زمانی کنش و نه صرفاً محتوا یا مضامین گفتاری. اشباع نظری زمانی حاصل شد که هیچ الگوی زمانی جدیدی در موقعیت‌های مشاهده‌ای تازه پدیدار نشد. پس از حدود ۲۹ موقعیت مشاهده‌ای، ریتم‌های غالب تعلیق، تقدم، تعارف زمانی، میانجی‌گری غیررسمی و وقفه‌های آیینی تکرار می‌شدند و موقعیت‌های بعدی عمدتاً نمونه‌های اضافی از الگوهای شناسایی شده بودند. مشاهده‌ها تا رسیدن به ۶۳ موقعیت ادامه یافت تا از ثبات الگوها در فضاها و زمان‌های متفاوت اطمینان حاصل شود.

این مقاله از نقل قول‌های مستقیم اندک استفاده می‌کند، زیرا داده‌های اصلی پژوهش نه گفتار، بلکه کنش و ریتم هستند. تعاملات بدن‌مند، نشانه‌های زمانی و وقفه‌ها در بسیاری از موقعیت‌ها فاقد گفت‌وگوی طولانی‌مدت‌اند و نقل قول‌های فراوان تصویری دقیق‌تر ارائه نمی‌کنند و می‌توانند بر ابعاد زمانی و بدن‌مند مطالعه سایه بیندازند. در مواردی که زبان گفتاری بخشی از سازوکار تنظیم زمان بوده، نمونه‌هایی از آن در تحلیل گنجانده شده است.

در مجموع، این روش زمان شهری را به مثابه ابژه‌ای قابل مشاهده و تحلیل می‌گیرد. با ترکیب مشاهدهٔ ریتم‌محور، کدگذاری زمانی و بدن‌مند، مقایسهٔ موقعیتی و استقرای تحلیلی، پژوهش نشان می‌دهد که چگونه ریتم‌های تکرارشونده و کنش‌های آیینی، تنظیم‌های موقعیتی تقدم، تأخیر و انتظار را در بستر عدم قطعیت نهادی ممکن می‌سازند و رژیم‌های زمانی آیینی را در زندگی روزمرهٔ شهری شکل می‌دهند.

۴. یافته‌ها: سه صحنه، سه ریتم

۴.۱. ریتم تعلیق: کش آمدن زمان رسمی در خیابان‌های رشت

این صحنه نمونه‌ای از تعلیق آگاهانه و جمعی قواعد رسمی زمان در خیابان‌های رشت است و نشان می‌دهد که چگونه

نظم شهری می‌تواند علی‌رغم ناپیوستگی‌های نهادی حفظ شود؛ وضعیتی که با تحلیل‌های مربوط به کارکردپذیری شهری در بسترهای نهادی ناپایدار هم‌خوان است (Roy, 2009; Simone, 2014).

ساعت چهار و نیم بعدازظهر است. خیابان‌های مرکزی رشت، از پل بوسار تا خیابان مطهری، زنده‌اند اما نه شتاب‌زده. مردان و زنان از خانه‌ها بیرون آمده‌اند، مغازه‌ها بازند، و پیاده‌روها پر از توقف‌های کوتاه، مکث‌ها و گفت‌وگوهای پراکنده‌اند. نظم رسمی شهر حضور دارد، اما نه به‌عنوان الزام زمانی‌ای که جریان کنش‌ها را هدایت کند؛ بلکه به‌مثابه پس‌زمینه‌ای کم‌رنگ که رفتارها مدام از آن فاصله می‌گیرند و دوباره به آن بازمی‌گردند. این فاصله‌گیری و بازگشت‌های مداوم را می‌توان در چارچوب هم‌زیستی ریتم‌های نهادی و ریتم‌های زیسته فهم کرد (Lefebvre, 2004; Edensor, 2010). این الگو نشان‌دهنده آن چیزی است که می‌توان «تعلیق ریتم» نامید: ریتمی که نه با حذف زمان رسمی، بلکه با کاهش الزام‌آوری موقعیتی آن عمل می‌کند و در عین حال بازتاب نابرابری در دسترسی به زمان است (Sharma, 2014; Bear, 2016).

در مقابل یک فروشگاه محلی، مردی خودرویش را دوبله پارک می‌کند. پیش از پیاده شدن، رو به یکی از مغازه‌داران که در پیاده‌رو است می‌گوید: «دو دقیقه دیگه برمی‌گردم». سی دقیقه می‌گذرد و خودرو همچنان همان‌جا باقی مانده است. رهگذران مسیر خود را تغییر می‌دهند، خودروهای دیگر با فاصله عبور می‌کنند. نه بوق ممتدی شنیده می‌شود و نه تذکری برای بازگرداندن وضعیت به حالت «مجاز». یکی از رهگذران در پاسخ به این وضعیت با لحنی بی‌تفاوت می‌گوید: «اینجا همه می‌دونن دو دقیقه یعنی معلوم نیست کی». مغازه‌دار کنار دستش نیز اضافه می‌کند: «اگه بخوای به همه گیر بدی، باید هر روز دعوا کنی». پارک دوبل، به‌جای آنکه وقفه‌ای استثنایی باشد، به بخشی از ریتم معمول خیابان تبدیل شده است (Bear, 2015)؛ وقفه‌ای پیش‌بینی‌پذیر که کنشگران با آن سازگار شده‌اند. چنین عادی‌شدن وقفه‌ها، پیش‌تر به‌عنوان بخشی از نظم عملی شهرهای جنوب جهانی تحلیل شده است (Auyero, 2012; Simone, 2014).

این مثال نشان می‌دهد که ریتم خیابان نه صرفاً تجربه‌ای زمانی، بلکه آرایشی از قدرت زمانی است: برخی کنشگران می‌توانند زمان رسمی را معلق کنند، درحالی‌که دیگران ناگزیرند کنش خود را با این تعلیق تنظیم کنند؛ وضعیتی که به توزیع نابرابر انتظار و تأخیر منجر می‌شود (Sharma, 2014). با این حال، این الگو در همه فضاهای شهری به یک شدت دیده نمی‌شود. در خیابان‌های مرکزی و پرتردد، به‌ویژه در محدوده‌های تجاری، تحمل نسبت به این تعلیق بیشتر است، درحالی‌که در برخی خیابان‌های فرعی‌تر یا در برابر فضاهایی مانند درمانگاه‌ها و ورودی ادارات، واکنش به توقف طولانی یا اشغال مسیر سریع‌تر و صریح‌تر است. به بیان دیگر، ریتم تعلیق در فضاهای پرتراکم‌تر و رابطه‌محورتر، مشروعیت عملی بیشتری پیدا می‌کند.

کمی جلوتر، در ورودی یک پارکینگ، دو تابلو نصب شده است: یکی رسمی و بزرگ، دیگری کوچک‌تر. هر دو بر ممنوعیت توقف تأکید دارند. درست زیر این تابلوها، تکه‌ای مقوا آویزان است که با دست نوشته شده: «لطفاً حتی یک دقیقه پارک نفرمایید». این تأکید مضاعف را می‌توان نه نشانه اجرای سخت‌گیرانه قاعده، بلکه نشانه عادی‌شدن نقض آن دانست؛ وضعیتی که یادآور تحلیل‌های مربوط به «قانون در حالت تعلیق» است (Navaro-Yashin, 2007).

پارکینگ پر شده است. خودروها برای پارک می‌آیند. مسئول پارکینگ اجازه می‌دهد خودروها در پیاده‌رو جلو پارکینگ پارک شوند؛ بدون قبض، برخی با وعده پرداخت «وقتی برگشتی». مسئول پارکینگ، با بدن مایل به جلو، تماس چشمی کوتاه و لحنی صمیمی، فضا را مدیریت می‌کند؛ نه از طریق قانون، بلکه با تنظیم موقعیتی مبتنی بر شناخت متقابل و خوانش نشانه‌های فوریت. وقتی از او درباره این وضعیت پرسیده می‌شود، می‌گوید: «مردم کارشون گیره، نمی‌شه خشک گرفت». چنین شیوه‌هایی از تنظیم، در ادبیات حکمرانی زیسته شهری به‌عنوان اشکالی از اعمال قدرت غیررسمی تحلیل شده‌اند (Ren, 2020 & Lemanski, 2014; Hilbrandt).

در چهارراه میکائیل، چراغ سبز است، اما یک تاکسی وسط خیابان توقف و مسافر سوار می‌کند. خودروهای پشت سر مکث می‌کنند. نه بوقی شنیده می‌شود و نه مطالبه‌ای برای حرکت. راننده‌ای که پشت سر تاکسی متوقف شده، زیر لب

می‌گوید: «بذار مسافرشو بگیره، الان راه می‌افته». چند دقیقه بعد، تاکسی دیگری همان الگو را تکرار می‌کند. این توقف‌ها رویدادهایی تصادفی نیستند، بلکه بخشی از توالی تکرارشونده‌ای است که نشان می‌دهد زمان رسمی چراغ راهنمایی به‌طور موقت در برابر زمان اجتماعی سوارکردن مسافر عقب می‌نشیند؛ وضعیتی که می‌توان آن را نمونه‌ای از چندگانگی عملی زمان دانست (Adam, 1995; Lefebvre, 2004).

در خیابان مطهری، خودروها زیر تابلوهای «پارک ممنوع» صف کشیده‌اند. پیاده‌روها اشغال شده‌اند: موتورسیکلت‌ها، دستفروشان، میز و صندلی مغازه‌ها. عابران مسیر خود را کمی کج می‌کنند، گاه مکث می‌کنند، اما نشانه‌ای از اعتراض آشکار دیده نمی‌شود. پاسخ کوتاه یک مغازه‌دار درباره‌ی اینکه چرا اینجا زیاد پارک دوبر می‌کنند—«کجای این مملکت نظم داره؟»—نه شکایت، بلکه صورت‌بندی گفتاری نظم‌مبته بر تعلیق زمان رسمی است؛ نظمی که در آن تأخیر به‌عنوان بخشی عادی از زندگی شهری پذیرفته می‌شود (Roy, 2009).

در تمام این صحنه‌ها، زمان رسمی شهر نه حذف شده و نه فروپاشیده است. چراغ‌ها روشن‌اند، تابلوها نصب شده‌اند و خطوط عابر پیاده دیده می‌شوند، اما کارکرد الزام‌آور آن‌ها به‌طور موقعیتی تعلیق شده است. کنشگران شهری، بدون مذاکره‌ی علنی یا تعارض آشکار، تأخیر را می‌پذیرند و رفتار خود را با آن تنظیم می‌کنند (Auyero, 2012)؛ امری که نشان می‌دهد کارکردپذیری شهر لزوماً به اجرای سخت‌گیرانه‌ی قواعد زمانی وابسته نیست، بلکه از خلال تنظیم‌های آیینی و موقعیتی زمان حفظ می‌شود (Lefebvre, 2004; Edensor, 2010). با این حال، این کارکردپذیری نباید با عدالت یا برابری اشتباه گرفته شود؛ آنچه این ریتم‌ها ممکن می‌سازند، نه نظم خوب، بلکه نظمی قابل تحمل است که هزینه‌های آن به‌طور نابرابر بر بدن‌ها و زمان‌های متفاوت توزیع می‌شود.

۴.۲. ریتم آیینی: صمیمیت به‌مثابه تنظیم‌کننده‌ی زمان

این صحنه نشان می‌دهد که چگونه تعامل‌های صمیمانه، آشنایی و آیین‌های بدن‌مند، زمان را به‌طور موقعیتی و جمعی تنظیم می‌کنند؛ برداشتی که با فهم آیین به‌عنوان کنش تنظیمی هم‌راستا است (Bell, 1992; Edensor, 2010). اگر در ریتم تعلیق، مسئله‌ی اصلی کاهش الزام‌آوری زمان رسمی است، در اینجا منبع تنظیم زمان نه تعلیق قاعده، بلکه رابطه، آشنایی و اجرای صمیمیت است. به بیان دیگر، تمایز این ریتم با ریتم تعلیق در آن است که زمان در اینجا نه صرفاً «رها» می‌شود، بلکه از خلال مناسک تعاملی بازتنظیم می‌شود.

ساعت یازده قبل از ظهر، در یک فروشگاه محلی نزدیک پل بوسار، جریان خرید صرفاً از منطق مبادله‌ی کالا پیروی نمی‌کند. حساب دفتري به‌عنوان سازوکار غیررسمی، زمان پرداخت را از زمان خرید جدا می‌کند و توالی قراردادی معامله را می‌شکند؛ الگویی که نشان می‌دهد زمان اقتصادی می‌تواند به‌طور اجتماعی بازآرایی شود (Zerubavel, 1981). فروشنده به مشتری آشنایی می‌گوید: «ببر، بعداً حساب می‌کنیم». مشتری در پاسخ می‌خندد و می‌گوید: «شما که هوای ما رو داری». پرداخت اغلب با تعارف همراه می‌شود: «حسابش با من»، «نه، این دفعه من می‌دم». این تعارف‌ها، نه صرفاً تعامل دوستانه، بلکه ابزارهای آیینی تنظیم زمان هستند: مکث ایجاد می‌کنند، جریان زمانی رسمی معامله را انعطاف‌پذیر می‌سازند و زمان را به شکل جمعی مذاکره می‌کنند. این مکث‌ها را می‌توان به‌عنوان کنش‌های آیینی‌ای فهم کرد که زمان را به شکل جمعی قابل مذاکره می‌کنند. در تعارف‌های پرداخت، مکث ایجاد می‌شود و جریان زمانی رسمی معامله انعطاف‌پذیر می‌گردد (Edensor, 2015).

این الگو در بساط دستفروشان و دیگر مغازه‌ها تکرار می‌شود. خطاب‌های خویشاوندی مانند «خواهری»، «عمو»، «دختری»، شوخی و تعامل نزدیک با پیشخوان، همگی کنش‌های تکرارشونده‌ای هستند که زمان را تنظیم می‌کنند و دسترسی به منابع را نابرابر می‌سازند. برای مثال، دستفروشی هنگام حساب کردن به زنی می‌گوید: «خواهری، برای تو کمتر حساب می‌کنم». در موقعیتی دیگر، فروشنده‌ای خطاب به مردی میان‌سال می‌گوید: «عمو شما ببر، بعداً دادی هم دادی». قانون یا قرارداد رسمی نفی نمی‌شود، اما اجرای آن به تعویق می‌افتد.

در عین حال، این الگو در همه فضاها یکسان نیست. در فروشگاه‌های کوچک محلی، سوپرمارکت‌های قدیمی و بساط‌های آشنا، ریتم آیینی بسیار پررنگ‌تر است، زیرا آشنایی، تکرار دیدار و اعتماد متقابل امکان فعال شدن آن را فراهم می‌کند. در مقابل، در فضاهای رسمی‌تر، از جمله فروشگاه‌های زنجیره‌ای، داروخانه‌ها یا موقعیت‌هایی که رابطه شخصی ضعیف‌تر است، این ریتم کم‌رنگ می‌شود و زمان بیشتر بر پایه توالی رسمی صف، پرداخت و تحویل کالا تنظیم می‌شود. از این‌رو، ریتم آیینی بیش از هر چیز به تراکم روابط و امکان اجرای صمیمیت وابسته است.

در تمامی این صحنه‌ها، صمیمیت به‌مثابه فناوری اجتماعی عمل می‌کند و نشان می‌دهد که رژیم‌های زمانی آیینی چگونه با تنظیم موقعیتی و جمعی زمان، نظم شهری را امکان‌پذیر می‌سازند. این سازوکارها، نه جایگزین قانون، بلکه مکمل آن‌اند و در شرایط ناپایداری نهادی، شهر را قادر می‌سازند بدون اصطکاک مداوم با قواعد رسمی به حرکت خود ادامه دهد، اگرچه دسترسی به زمان همیشه به‌طور برابر توزیع نشده است (Roy, 2009; Lefebvre, 2004; Edensor, 2010).

۴.۳. ریتم بدنی: بدن در خط مقدم زمان

در بسیاری از صحنه‌های مشاهده‌شده در رشت، بدن‌ها پیش از هر قاعده یا ساعت رسمی، نقش اصلی در تنظیم زمان ایفا می‌کنند؛ مشاهده‌ای که مستقیماً با تأکید ریتم‌تحلیل بر بدن‌مندی زمان مرتبط است (Lefebvre, 2004). اگر در ریتم تعلیق، زمان رسمی موقتاً عقب می‌نشیند و اگر در ریتم آیینی، رابطه و صمیمیت زمان را بازتنظیم می‌کند، در اینجا خود وضعیت بدن، فاصله، ژست، تکیه دادن، جلو آمدن و اشغال فضا ابزار اصلی مداخله در زمان است. پس تمایز تحلیلی این ریتم در آن است که منبع تنظیم، نه قاعده و نه رابطه، بلکه بدن حاضر در صحنه است.

در مطب پزشک متخصص مغز و اعصاب، سالن انتظار مملو از جمعیت است. افراد روی صندلی‌ها نشسته‌اند، بلکه اغلب نیم‌خیزند، به کانتیر تکیه داده‌اند، یا بدن‌شان را به جلو خم کرده‌اند. فاصله بدن با پیشخوان معنای روشنی دارد: هرچه بدن جلوتر، احتمال دیده شدن و زودتر «داخل رفتن» بیشتر. یک خانم حدوداً ۴۵ ساله، همراه بیمار، بدنش را روی کانتیر خم می‌کند، دست‌هایش را روی پیشخوان می‌گذارد و با صدایی رسا می‌گوید: «خانم، فقط یه سؤال دارم، مریضم حالش خوب نیست». او نوبت رسمی ندارد، اما وضعیت بدنی‌اش زمان را برایش جلو می‌کشد. در مقابل، بیمارانی که عقب‌تر نشسته‌اند یا بدن‌شان جمع‌تر است، در زمان معلق باقی می‌مانند. یکی از منتظران که از عقب صحنه را نگاه می‌کرد، آرام به همراهش می‌گوید: «هر کی جلوتر وایسه، کارش زودتر راه می‌افته».

همین الگو در خیابان و فضاهای عمومی نیز تکرار می‌شود. تاکسی‌ها روی خط عابر توقف می‌کنند، بدن راننده و مسافر با اطمینان کامل پیاده و سوار می‌شوند و دیگر بدن‌ها بدون اعتراض مسیر خود را کج می‌کنند. موتورسوار مسیرش را تغییر می‌دهد، عابر مکث می‌کند، اما هیچ تنشی رخ نمی‌دهد. بدن متوقف‌شده تاکسی، زمان حرکت دیگران را موقتاً تعلیق می‌کند و این تعلیق به‌عنوان امری عادی پذیرفته می‌شود.

در ایستگاه تاکسی، ژست‌های بدنی نقش تعیین‌کننده دارند. راننده با یک انگشت به آن‌سوی چهارراه اشاره می‌کند: هنوز یک نفر کم است. بدن مسافران منتظر، ایستاده و نیم‌چرخیده، در حال مذاکره با زمان حرکت است. وقتی مسافر چهارم زن است، یکی از مردان پیاده می‌شود. این جابه‌جایی بدنی، بدون هیچ گفت‌وگوی رسمی، ترکیب زمانی حرکت تاکسی را ممکن می‌سازد. در پاسخ به پرسش یکی از مسافران که «کی راه می‌افته؟»، راننده می‌گوید: «صبر کن یه نفر جور شه.» زمان حرکت نه با ساعت، بلکه با چیدمان بدن‌ها تنظیم می‌شود.

در مطب، نمونه‌های ظریف‌تری از این ریتم بدنی دیده می‌شود. بیماری که ناخواسته دستش بین تکیه‌گاه صندلی و کمر بند بیمار جلویی گیر می‌کند، دست را می‌گیرد و می‌بوسد. این کنش بدنی، هم عذرخواهی است و هم ترمیم وقفه‌ای ناخواسته در بدن-زمان دیگری. یا خانمی که سرش را روی دست‌هایش گذاشته و روی کانتیر خم شده است؛ بدن خسته‌اش به‌نوعی درخواست تعلیق زمان انتظار را بیان می‌کند، حتی اگر پاسخی نهادی دریافت نکند.

در خیابان مطهری، بدن‌ها اغلب مسیرها را اشغال می‌کنند: دستفروشان روی پیاده‌رو می‌نشینند، صندلی‌ها بیرون چیده

می‌شود، عابران از میان بدن‌ها عبور می‌کنند. این اشغال بدنی فضا، ریتم حرکت را کند یا تند می‌کند، اما متوقف نمی‌سازد. بدن‌ها به‌جای آنکه مزاحم تلقی شوند، به عناصر تنظیم‌کننده جریان زمان بدل می‌شوند. با این حال، قدرت تنظیمی بدن در همه فضاها یکسان نیست. در مطب‌ها، ایستگاه‌های تاکسی و خیابان‌های پرتردد، بدن می‌تواند به‌طور مؤثرتری در زمان مداخله کند، زیرا میدان دید، نزدیکی فیزیکی و امکان اشغال فضا بیشتر است. اما در برخی ادارات رسمی‌تر یا فضاهایی که مرزهای بدنی سخت‌تر کنترل می‌شوند، جلو آمدن بدن یا تکیه دادن به پیشخوان می‌تواند سریع‌تر با واکنش اصلاحی مواجه شود. بنابراین، ریتم بدنی نیز مانند دو ریتم دیگر، شدتی متغیر و زمینه‌مند دارد. این صحنه‌ها نشان می‌دهند که در شرایط نهادهای ناپایدار، بدن‌ها به بازیگران اصلی تنظیم زمان تبدیل می‌شوند (Csordas, 1990). ژست‌ها، وضعیت ایستادن، تکیه‌دادن و جلو آمدن، همگی ابزارهایی برای مذاکره بر سر تقدم و تأخیر هستند. همان‌گونه که لوفور بر ریتم‌های زیسته و بدنی تأکید می‌کند، ریتم شهری تنها در تکرارهای زمانی خلاصه نمی‌شود، بلکه در هم‌زمانی بدن‌ها و فضاها شکل می‌گیرد (Lefebvre, 2004). این یافته‌ها با مطالعاتی هم‌خوان است که نشان می‌دهند در بسترهای جنوب جهانی، بدن به‌مثابه سرمایه‌ای عملی برای دسترسی به منابع و زمان عمل می‌کند (Simone, 2009; Roy, 2014). در رشت، بدن‌ها نه صرفاً حاملان کنش، بلکه خود سازوکارهای تنظیم «زمان معلق» هستند.

۴.۴. تلاقی ریتم‌ها: از هم‌زمانی تجربی به مدل تحلیلی

سه ریتم توصیف‌شده -تعلیق نهادی، آیین‌های صمیمیت و تنظیم بدنی- در عمل درهم‌تنیده‌اند و رژیم زمانی را شکل می‌دهند که از هم‌پوشانی ریتم‌های رسمی و زیسته ساخته می‌شود (Lefebvre, 2004; Amin & Thrift, 2002; Bear, 2016). این ریتم‌ها نه صرفاً مصداق‌های تجربی یک چارچوب ازپیش‌موجود، بلکه الگوهایی تحلیلی‌اند که به‌صورت استقرایی از دل صحنه‌های زیسته استخراج شده‌اند و تنها در گام بعد با مفاهیم ریتم، آیین و بدن مفصل‌بندی شده‌اند. هر صحنه روزمره معمولاً محل تلاقی هم‌زمان چند ریتم است که یکدیگر را تقویت، تثبیت یا قابل تحمل می‌کنند و از این طریق امکان تداوم نظم عملی را فراهم می‌آورند (Zerubavel, 1981).

برای روشن‌تر شدن تمایز تحلیلی این سه ریتم باید تأکید کرد که تفاوت آن‌ها بیش از هر چیز در منبع تنظیم زمان است: در ریتم تعلیق، زمان از خلال کاهش الزام‌آوری قاعده رسمی تنظیم می‌شود؛ در ریتم آیینی، زمان از خلال رابطه، آشنایی و صمیمیت بازتنظیم می‌شود؛ و در ریتم بدنی، زمان از خلال وضعیت بدن، فاصله، ژست و اشغال فضا دست‌کاری می‌شود. بنابراین، این سه ریتم سه صورت متفاوت از سازمان‌یابی زمان‌اند، هرچند در تجربه زیسته اغلب به‌طور هم‌زمان ظاهر می‌شوند.

برای مثال، پارک دوبل در خیابان مطهری صرفاً نمونه‌ای از تعلیق زمان رسمی نیست، بلکه موقعیتی است که در آن تعلیق نهادی تنها در پیوند با آیین‌های تعاملی و تنظیم‌های بدن‌مند می‌تواند بدون تنش تداوم یابد. این تعلیق تنها زمانی پایدار می‌ماند که با ریتم آیینی صمیمیت و ریتم بدنی اشغال فضا همراه شود؛ امری که از خلال وعده «دو دقیقه دیگه»، تماس چشمی کوتاه، وضعیت مایل بدن راننده و پذیرش ضمنی سایر کنشگران محقق می‌شود (Goffman, 1967; Edensor, 2010). این عناصر به‌طور هم‌زمان عمل می‌کنند تا تعلیق زمان نهادی به امری پیش‌بینی‌پذیر و قابل‌زیست بدل شود. در غیاب این لایه‌های آیینی و بدن‌مند، تعلیق زمان رسمی می‌توانست به تعارض، اعتراض یا بحران تبدیل شود، همان‌گونه که مطالعات مربوط به انتظار و تأخیر نابرابر نشان داده‌اند (Auyero, 2012: 23-28, 95-101).

به‌طور مشابه، در فضاهای تجاری محلی، حساب دفتری یا تعارف‌های پرداخت تنها زمانی کارکرد تنظیمی دارند که بر زمینه‌ای از انتظار نهادینه‌شده نسبت به تأخیر استوار باشند. آیین صمیمیت، زمان پرداخت را به تعویق می‌اندازد، اما این تعویق تنها به این دلیل قابل قبول است که کنشگران از پیش می‌دانند زمان رسمی الزام فوری ندارد و می‌تواند به‌طور موقعیتی به تعلیق درآید (Bayat, 2013). در اینجا، ریتم آیینی نه جایگزین ریتم تعلیق، بلکه سازوکار عملی تثبیت و قابل

تحمل کردن آن است؛ وضعیتی که با توصیف‌های سیمون از زیرساخت‌های رابطه‌ای زندگی شهری هم‌خوانی دارد (Simone, 2014). با این حال، همین سازوکار در همه فضاهاى تجارى یکسان نیست: در خرده‌فروشی‌های محلی و فضاهاى مبتنی بر شناخت متقابل، تعارف و تأخیر در پرداخت مشروعیت بیشتری دارد، درحالی‌که در فروشگاه‌های زنجیره‌ای یا موقعیت‌های رسمی‌تر، همین امکان به‌مراتب محدودتر است.

ریتم بدنی نیز در خلأ عمل نمی‌کند. جلو آمدن بدن در مطب پزشک، تکیه دادن به پیشخوان یا اشغال مسیر در خیابان، تنها به این دلیل مؤثر است که در بستری از تعلیق نهادی و پذیرش آیینی تأخیر معنا پیدا می‌کند. بدن‌ها زمان را جلو می‌کشند یا عقب می‌اندازند، اما این مداخله تنها زمانی مشروعیت می‌یابد که با خوانش مشترک کنشگران از «وضعیت زمانی» هم‌راستا باشد؛ خوانشی که ریشه در ریختارهای بدن‌مند و تجربه زیسته نظم اجتماعی دارد (Bourdieu, 1990; Lefebvre, 2004). بدن جلو آمده اگر در زمینه‌ای با انتظار اجرای سخت‌گیرانه زمان رسمی قرار گیرد، می‌تواند به سرعت به بدن متخلف تبدیل شود؛ اما در رشت، این بدن بخشی از ریتم معمول شهر است و از مشروعیتی موقعیتی برخوردار است (Wacquant, 2014). در عین حال، این مشروعیت نیز فضامند است: در مطب، ایستگاه تاکسی یا بازار محلی، بدن ظرفیت بیشتری برای مداخله در زمان دارد تا در فضاهاى ادارى رسمی‌تر که مرزهای صف، فاصله و نوبت صریح‌تر کنترل می‌شوند. از این منظر، آنچه در رشت مشاهده می‌شود، نه سه ریتم مجزا، بلکه یک رژیم زمانی مرکب است که از هم‌پوشانی تعلیق نهادی، آیین‌های صمیمیت و تنظیم‌های بدنی ساخته می‌شود. این رژیم زمانی نه از طریق برنامه‌ریزی رسمی، بلکه از خلال تکرارهای زیسته و توافق‌های ضمنی بازتولید می‌گردد. قدرت تبیینی این مدل در آن است که نشان می‌دهد کارکردپذیری شهر در بستر نهادهای ناپایدار، حاصل حذف زمان رسمی نیست، بلکه نتیجه لایه‌لایه شدن آن با ریتم‌های غیررسمی و رابطه‌محور است (Amin & Thrift, 2002; Simone, 2014).

در نتیجه، زمان شهری در این بستر نه خطی است و نه آشفته، بلکه چندلایه، موقعیتی و رابطه‌ای است. فهم این تلاقی ریتم‌ها امکان می‌دهد از توصیف‌های پراکنده تأخیر، صمیمیت یا بدن‌مندی عبور کنیم و به تحلیلی برسیم که نشان می‌دهد چگونه شهر، با وجود تعلیق مداوم قواعد، همچنان «کار می‌کند» (Lefebvre, 2004; Edensor, 2010). این رژیم زمانی مرکب را می‌توان به‌مثابه شکلی از «حکمرانی عملی زمان» فهم کرد که نه در سطح سیاست‌گذاری رسمی، بلکه در سطح کنش‌های روزمره عمل می‌کند. در اینجا، حکمرانی نه از طریق اجرای قاعده، بلکه از طریق مدیریت قابل تحمل بودن تأخیر پیش می‌رود؛ امری که با تحلیل‌های معاصر از سیاست‌های زمانی و حکمرانی از خلال زمان هم‌راستا است (Sharma, 2014; Bear, 2016). آنچه تنظیم می‌شود، نه خود زمان، بلکه آستانه تحمل نسبت به تعلیق آن است.

این الگوی تنظیم، نابرابری نیز هست. دسترسی به ریتم‌های آیینی و امکان مداخله بدنی در زمان، به‌طور یکسان میان همه کنشگران توزیع نشده است (Rosa, 2013). «آشنا بودن»، تعلق محلی، جنسیت، سن و نوع بدن، همگی در تعیین این‌که چه کسی می‌تواند زمان را جلو بکشد یا به تعویق بیندازد نقش دارند؛ وضعیتی که به توزیع نابرابر انتظار و تأخیر می‌انجامد (Auyero, 2012; Roy, 2009). از این منظر، ریتم‌های مشاهده‌شده صرفاً سازوکارهای کارکردی نیستند، بلکه حامل و بازتولیدکننده روابط قدرت‌اند (Bourdieu, 2000; Tilly, 1997).

در عین حال، این رژیم زمانی مرکب را نباید صرفاً به‌عنوان واکنشی به «ضعف نهادها» تقلیل داد. آنچه در رشت دیده می‌شود، فقط جبران غیاب نظم رسمی نیست، بلکه تولید فعال نوعی نظم بدیل است که امکان پیش‌بینی‌پذیری حداقلی را فراهم می‌کند. تکرار آیین‌ها، ژست‌های بدنی و الگوهای تعلیق، به کنشگران اجازه می‌دهد بدون نیاز به مذاکره مستمر یا تعارض آشکار، زندگی روزمره را پیش ببرند؛ نظمى شکننده، موقعیتی، اما به‌طور عملی کارآمد (Simone, 2014; Bear, 2016).

از منظر نظری، این یافته‌ها به بحث‌های موجود درباره زمان شهری در جنوب جهانی می‌افزایند، زیرا نشان می‌دهند که مسئله صرفاً «غیاب زمان مدرن» یا «چندگانگی زمانی» نیست، بلکه نحوه هم‌نشینی عملی رژیم‌های زمانی متفاوت است.

زمان رسمی نه حذف می‌شود و نه بی‌اعتبار، بلکه به‌صورت لایه‌ای در کنار ریتم‌های زیسته قرار می‌گیرد و تنها یکی از منابع ممکن برای تنظیم کنش باقی می‌ماند (Lefebvre, 2004; Sharma, 2014). این هم‌نشینی، شهر را قادر می‌سازد هم‌زمان ناپایدار و قابل‌زیست باشد.

در نهایت، مدل تحلیلی استخراج‌شده از رشت نشان می‌دهد که فهم کارکردپذیری شهر در بسترهای نهادی ناپایدار، مستلزم توجه به ریتم‌ها به‌عنوان سازوکارهای میانجی است. ریتم‌ها نه صرفاً بازتاب شرایط ساختاری، بلکه شیوه‌هایی فعال برای زیستن با عدم قطعیت‌اند. از خلال تعلیق، آیین و بدن، زمان شهری به امری قابل مدیریت بدل می‌شود؛ نه از طریق کنترل، بلکه از طریق سازگاری مداوم (Edensor, 2010; Bear, 2016).

۵. چگونه با زمان ناپایدار زندگی می‌کند؟

یافته‌های این مقاله نشان می‌دهد آنچه در تجربه شهری رشت مشاهده می‌شود نه فروپاشی نظم زمانی، بلکه شکل‌گیری نوعی نظم بدیل است؛ نظمی که در آن زمان رسمی نه حذف می‌شود و نه به‌طور کامل اعمال، بلکه به‌صورت موقعیتی و آیینی معلق می‌ماند. این مشاهده در سطح تجربی با ادبیات مربوط به شهرهای جنوب جهانی هم‌خوان است که ناکارآمدی نهادی را نه لزوماً به معنای فروپاشی نظم، بلکه به‌عنوان برآمدن ترتیبات عملی جایگزین تحلیل می‌کنند (Roy, 2009; Simone, 2014). در داده‌های حاضر نیز «زمان تعلیق‌شده» بیشتر به‌مثابه شیوه‌ای برای تنظیم عملی زمان عمل می‌کند تا نشانه‌ای از آشوب؛ امری که با تحلیل‌های دیگران (e.g. Bear, 2016) دربارهٔ رژیم‌های زمان‌مندی زیسته در بسترهای ناپایدار هم‌راستا است.

در سطح یافته‌ها، ریتم‌های آیینی نقشی کلیدی در این تنظیم عملی دارند. کنش‌هایی چون تعارف، خطاب صمیمانه، جلوآمدن بدن یا پذیرش تأخیر بدون اعتراض، سازوکارهایی‌اند که تقدم، انتظار و دسترسی را در موقعیت‌هایی سامان می‌دهند که قواعد رسمی قادر به تنظیم کامل آن‌ها نیستند. این داده‌ها نشان می‌دهند ریتم‌های آیینی صرفاً بقایای نمادین نیستند، بلکه در عمل زمان را قابل مذاکره و نظم موقعیتی تولید می‌کنند؛ الگوی تجربی‌ای که با ریتم‌تحلیل لوفوری هم‌خوان است و نقش ریتم‌ها را در ساخت زمان اجتماعی تقویت می‌کند (Lefebvre, 2004; Edensor, 2010). همین سازوکارهای ریتمیک بر پایهٔ مشاهدات این پژوهش نوعی «رژیم آیینی زمان» پدید می‌آورند که از دل تعاملات بدن‌مند و حساس به موقعیت سر برمی‌آورد و با بحث‌های مک‌فارلان (McFarlane, 2011) دربارهٔ حکمرانی زیسته هم‌پوشانی دارد.

اما یافته‌ها به روشنی نشان می‌دهند که این نظم آیینی خنثی یا برابر نیست. سازوکارهای ریتمیک که شهر را از فلج شدن نجات می‌دهند، هم‌زمان میدان‌هایی تازه از تمایز و نابرابری تولید می‌کنند. دسترسی به این رژیم زمانی مستلزم برخورداری از سرمایه‌هایی همچون مهارت گفتاری، اطمینان بدنی، شناخت ضمنی قواعد موقعیت و توانایی خوانده‌شدن به‌عنوان «خودی» است. این الگوی تجربی دقیقاً با ادبیات نابرابری در نهادهای ناپایدار هم‌خوان است که نشان می‌دهد سازوکارهای غیررسمی معمولاً نابرابر توزیع می‌شوند و کنشگران فرودست به انتظارات طولانی‌تر و بی‌قدرتی موقعیتی تن داده می‌شوند (Roy, 2009; Simone, 2014; Auyero, 2012). در داده‌های این مطالعه نیز افرادی که فاقد این سرمایه‌ها هستند نه تنها با تأخیر، بلکه با تعلیق مضاعف مواجه می‌شوند؛ تعلیقی که دیگر کارکرد تنظیم‌کننده ندارد و به شکل طرد تجربه می‌شود. این مشاهده در سطح یافته‌ها با مفهوم منابع موقعیتی در فضای اجتماعی هم‌خوان است و نشان می‌دهد سرمایه‌های نمادین چگونه دسترسی به زمان را شکل می‌دهند و امکان مداخله در جریان زمان را فراهم می‌کنند—حتی در غیاب حق رسمی.

از خلال داده‌ها همچنین روشن است که ریتم آیینی در بسیاری از لحظات همانند شکلی از قدرت نمادین عمل می‌کند. بدن‌ها، ژست‌ها و لحن‌ها ابزارهایی‌اند که از طریق آن‌ها کنشگران بر سر تقدم و انتظار مذاکره می‌کنند. این امر دقیقاً با رویکردهای بوردیویی دربارهٔ اعمال روزمره قدرت مطابقت دارد و نشان می‌دهد مشروعیت‌سازی و بداهت‌بخشی موقعیتی

چگونه مرزهای کنش را تعیین می‌کند (Bourdieu, 1990; 2000). یافته‌ها نشان می‌دهند زمان در این موقعیت‌ها متغیری خنثی نیست، بلکه به‌مثابه میدانی تجربی از کشمکش عمل می‌کند که در آن شایستگی، استحقاق و تعلق بازتعریف می‌شود. مشاهدات میدانی هم‌چنین نشان می‌دهند توانایی دست‌کاری زمان رسمی به‌طور برابر در دسترس همگان نیست. سلسله مراتبی خاموش در خوانش اجتماعی بدن‌ها، لحن‌ها و شیوه‌های ورود به تعاملات شکل می‌گیرد؛ سلسله‌مراتبی که در داده‌ها به‌وضوح قابل ردیابی است و با تحلیل‌های واکانت (Wacquant, 2014) درباره‌ی خوانایی اجتماعی بدن هم‌خوان است. برخی کنشگران بدون مقاومت قادرند صف را نادیده بگیرند یا اجرای قاعده را به تعویق بیندازند، درحالی‌که دیگران حتی در موقعیت‌های «حق‌دار» به‌سادگی در انتظار باقی می‌مانند.

توانایی تعلیق کردن زمان اغلب با نوعی «قابلیت طبیعی‌شده» همراه است که در داده‌ها به شکل بدهت و خودبه‌خودی کنش ظاهر می‌شود. این بدهت همان نقطه‌ای است که قدرت عمل می‌کند: امکانی که از طریق آن عدم تقارن‌ها نامرئی می‌شوند و کنش‌های کسانی که فاقد این قابلیت‌اند به وضعیت تعلیق و انتظار ختم می‌شود. این یافته با تحلیل‌های بوردیو درباره‌ی قدرت نمادین (Bourdieu, 2000: 140–147) و هم‌چنین با یافته‌های آویرو (Auyero, 2012) درباره‌ی انتظار مزمن هم‌پوشان است. داده‌ها نشان می‌دهند آیین‌ها زمان را قابل مذاکره می‌کنند، اما این مذاکره تنها برای کسانی ممکن است که زبان، بدن و نشانه‌های درست را در اختیار دارند؛ از این‌رو نابرابری زمانی در سطح زندگی روزمره تثبیت و طبیعی‌سازی می‌شود (Sharma, 2014).

مشاهدات نشان می‌دهند این نابرابری الزاماً تابع خطوط کلاسیک طبقه یا شغل نیست، بلکه به‌شدت موقعیتی است. همان فرد ممکن است در یک صحنه زمان را تعلیق کند و در صحنه‌ای دیگر کاملاً در انتظار بماند. این الگوی تجربی نشان می‌دهد قدرت زمانی پایدار و تملکی نیست، بلکه باید در هر موقعیت از نو ایفا شود؛ برداشتی که با رویکردهای ایفاگری هم‌خوان است (Butler, 2010). با این حال، تکرار این اجراهای موقعیتی به‌تدریج الگوی قابل تشخیصی از تقدم و انتظار ایجاد می‌کند. از این منظر، زمان تعلیق‌شده مکانیسمی اجتماعی است که از خلال آن شایستگی، آشنا بودن و استحقاق در عمل تعریف می‌شود؛ مکانیسمی که در تجربه‌های میدانی این پژوهش نیز قابل ردیابی بود و با تحلیل‌های بیر (Bear, 2016) درباره‌ی رسوب‌یافتگی زمانی در بسترهای ناپایدار هماهنگ است.

این یافته‌ها در مجموع امکان بازاندیشی در نسبت میان زمان، حکمرانی و سیاست شهری را فراهم می‌کنند. در بسیاری از رویکردهای سیاست‌گذاری، زمان متغیری فنی و استانداردپذیر تصور می‌شود، حال آنکه داده‌های این پژوهش نشان می‌دهند در بستر نهادهای ناپایدار چنین درکی ناکافی و حتی مسئله‌زا است (Sharma, 2014). تحمیل نظم زمانی صوری اغلب با منطقی‌های زیسته‌ای در تعارض قرار می‌گیرد که عملاً شهر را قابل زیست نگه می‌دارد. از این زاویه، تعلیق زمانی می‌تواند به‌عنوان منبعی از حکمرانی غیررسمی فهم شود؛ منبعی که از طریق ظرفیت کنشگران برای تنظیم موقعیتی زمان عمل می‌کند (Bear, 2016) و سیاست زمان را کمتر در قالب کنترل و بیشتر در قالب مدیریت تنش میان ریتم‌های متفاوت قابل درک می‌سازد.

در نهایت، تجربه‌ی رشت نشان می‌دهد زیست شهری در شرایط ناپایداری نهادی از خلال هم‌نشینی زمان رسمی با ریتم‌های آیینی و بدن‌مند ممکن می‌شود. در این معنا، «زمان تعلیق‌شده» نه نشانه‌ی عقب‌ماندگی، بلکه صورت‌بندی خاصی از سیاست زمان در شهرهای جنوب جهانی است؛ سیاستی که هم امکان زیست فراهم می‌کند و هم مرزهای تازه‌ای از شمول و طرد را ترسیم می‌کند (Roy, 2009; Simone, 2014).

۶. نتیجه‌گیری: ریتم‌ها به‌مثابه سیاست زمان

این مقاله نشان داد که در بستر نهادهای ناپایدار، زمان نه از طریق اعمال صلب قواعد رسمی، بلکه از خلال رژیم‌های آیینی، بدن‌مند و موقعیتی تنظیم می‌شود. به‌عبارت دیگر، عدم قطعیت نهادی همواره به‌معنای عدم قطعیت زمانی است. این

یافته با مطالعاتی هم‌خوان است که نشان داده‌اند حکمرانی شهری در بسیاری از شهرهای جنوب جهانی بیش از آن که مبتنی بر اجرای قواعد باشد، بر تنظیم‌های موقعیتی و توافق‌های عملی استوار است (Robinson, 2016: 5-8; Simone, 2014). «زمان تعلیق‌شده» در این معنا وضعیتی است که در آن تعلیق زمان رسمی، به‌جای اختلال، به شرط امکان زیست‌پذیری شهری بدل می‌شود (Bear, 2016). این تحلیل، فهم‌های تکنوکراتیک از حکمرانی شهری را به چالش می‌کشد؛ فهم‌هایی که زمان را متغیری خنثی و قابل استانداردسازی فرض می‌کنند (Sharma, 2014).

از منظر سیاست‌گذاری، پیامد اصلی این تحلیل آن است که تلاش برای تحمیل یک ریتم زمانی یکنواخت، بدون توجه به رژیم‌های آیینی موجود، نه تنها ناکارآمد بلکه بالقوه نابرابرکننده است. پژوهش‌های پیشین نشان داده‌اند که مداخلات مبتنی بر تسریع، دیجیتالی کردن یا نظم‌بخشی صوری زمان، اغلب به بازتولید اشکال جدیدی از طرد می‌انجامد (Auyero, 2012; Sharma, 2014). سیاست زمان در چنین زمینه‌هایی نمی‌تواند صرفاً معطوف به مدیریت صف، نوبت یا کارایی باشد؛ بلکه باید به آستانه‌های تحمل، اشکال مشروع تعلیق و نابرابری‌های دسترسی به زمان توجه کند. این امر مستلزم تخیل نهادی تازه‌ای است که به‌جای حذف ریتم‌های غیررسمی، آن‌ها را به‌عنوان منابع عملی حکمرانی به رسمیت بشناسد (McFarlane, 2011). در سطح نظری، مفهوم «رژیم‌های زمانی آیینی» امکان می‌دهد تا از دوگانه‌های ساده رسمی/غیررسمی یا نظم/بی‌نظمی عبور کنیم و زمان را به‌عنوان میدانی فعال از قدرت، مذاکره و نابرابری در تحلیل شهری وارد کنیم. این مفهوم بر تحلیل‌های ریتم‌محور لوفور تکیه دارد، اما آن‌ها را از سطح توصیف الگوهای زمانی به سطح تحلیل قدرت و نابرابری زمانی گسترش می‌دهد (Lefebvre, 2004; Edensor, 2010). بدین ترتیب، زمان نه پس‌زمینه کنش، بلکه یکی از ابزارهای اصلی تنظیم اجتماعی در شهرهای معاصر فهم می‌شود.

در نهایت، این مقاله پیشنهاد می‌کند که فهم شهرهای معاصر، به‌ویژه در جنوب جهانی و فضاهای جنوب‌مانند در شمال، بدون توجه به سیاست زمان ناقص خواهد ماند. همان‌گونه که مطالعات تطبیقی نشان داده‌اند، هم‌نشینی زیرساخت‌های مدرن با منطق‌های غیررسمی، تجربه زمان را به شکلی چندلایه و موقعیتی سازمان می‌دهد (Robinson, 2016; Simone, 2014). شهرها نه علی‌رغم تعلیق زمان رسمی، بلکه دقیقاً از خلال آن زندگی می‌کنند. پرسش اصلی برای پژوهش‌ها و سیاست‌های آینده نه این است که چگونه زمان را یک‌دست کنیم، بلکه این است که چگونه می‌توان با رژیم‌های زمانی موجود به‌گونه‌ای مداخله کرد که هم زیست‌پذیری حفظ شود و هم نابرابری‌های زمانی به چالش کشیده شوند. البته باید توجه داشت که این مطالعه به‌دلیل اتکا به میدان تک‌شهری و مجموعه‌ای از موقعیت‌های خاص در رشت، محدودیت‌هایی دارد که تعمیم‌پذیری گسترده یافته‌ها را با احتیاط همراه می‌کند. تک‌شهری بودن پژوهش مانع از آن است که بتوان به‌طور نظام‌مند تشخیص داد کدام عناصر مشاهده‌شده واجد ویژگی‌های محلی‌اند و کدام الگوها ممکن است در دیگر شهرهای جنوب جهانی نیز تکرار شوند. همین محدودیت، مسیر روشنی برای پژوهش‌های آینده می‌گشاید: مقایسه بین‌شهری - چه میان شهرهای ایران و چه میان شهرهای هم‌تراز در جنوب جهانی - می‌تواند الگوهای مشترک و تفاوت‌های ساختاری را آشکار کند و امکان تحلیل دقیق‌تری از تنش‌ها و هم‌نشینی میان زمان رسمی و ریتم‌های آیینی فراهم سازد. همچنین گسترش تحلیل به سطوح شبکه‌ای و زیرساختی یا بررسی گروه‌های مختلف اجتماعی می‌تواند به فهم چندلایه‌تر نابرابری‌های زمانی کمک کند.

منابع فارسی

- بورديو، پیر (۱۳۹۱). *تمایز: نقد اجتماعی قضاوت‌های ذوقی*. ترجمه حسن چاوشیان. تهران: نشر ثالث.
- توکل، محمد و قاضی‌نژاد، مریم (۱۳۸۵). «جامعه‌شناسی زمان؛ تأملی در مفاهیم و نظریه‌ها». *نامه علوم اجتماعی*، (۲۷): ۴۹-۷۸.

ذاکری نصرآبادی. زهرا؛ بهزادفر. مصطفی و مهدوی‌نژاد. محمدجواد (۱۳۹۷). «تبیین مؤلفه‌های سازنده ریتم‌شناسی فضا

- در بازشناسی ساختار فضایی-زمانی شهر»، باغ نظر، ۱۵(۶۷): ۵-۱۸.
- ذاکری نصرآبادی. زهرا؛ بهزادفر. مصطفی و مهدوی‌نژاد. محمدجواد (۱۳۹۸). «کاربست ریتم‌شناسی در تحلیل سازمان فضایی-زمانی شهر (نمونه موردی: شهر تهران)»، هنرهای زیبا- معماری و شهرسازی، ۲۴(۱): ۵-۱۶.
- توکلی‌راد، مهرداد و غفاری، غلامرضا (۱۴۰۳). «شهروندی محدود؛ احساس شکل‌گرفته در میان حاشیه‌نشینان شهر رشت». توسعه محلی (روستایی - شهری)، ۱۶(۲): ۴۲۳-۴۳۹.
- دانش، سارا؛ موسوی، فاطمه و رضایی، محمد (۱۴۰۳). «تجربه زیسته زنان بی‌خانمان شهر تهران از بدن، زمان و مکان». مطالعات فرهنگی و اجتماعی زنان، ۱۵(۱): ۲۳-۴۶.
- رحمانی. جبار (۱۳۹۶). «فرهنگ و شخصیت در اصفهان: مطالعه‌ای انسان‌شناختی در باب یک گونه شخصیتی در شهر اصفهان»، پژوهش‌های انسان‌شناسی ایران، ۷(۱): ۷-۲۹.
- ذاکری نصرآبادی، زهرا؛ زاهدی، محمدجواد؛ قانع‌راد، محمدمبین؛ قاسمی، وحید و ملکی، امیر (۱۳۹۷). «واکاوی نظام معنایی شهرنشینان از زمانمندی در زندگی روزمره: تحلیل زمانمندی توسعه‌مدار به‌مثابه راهبردی نوین در چشم‌انداز توسعه ایران». راهبرد، ۲۷(۸۸): ۹۹-۱۳۱.
- کاظمی. عباس (۱۳۸۸). پرسه‌زنی و زندگی روزمره ایرانی: تأملی بر مصرف مراکز خرید مدرنیته در ایران. تهران: آشیان.

References

- Adam, B. (1995). *Timewatch: The Social Analysis of Time*. Cambridge: Polity Press.
- Amin, A. & Thrift, N. (2002). *Cities: Reimagining the Urban*. Cambridge: Polity Press.
- Auyero, J. & Swistun, D. (2009). *Flammable: Environmental Suffering in an Argentine Shantytown*. Oxford: Oxford University Press.
- Auyero, J. (2012). *Patients of the State: The Politics of Waiting in Argentina*. Durham: Duke University Press.
- Bayat, A. (2013). *Life as Politics: How Ordinary People Change the Middle East*. Stanford: Stanford University Press.
- Bear, L. (2015). *Navigating Austerity: Currents of Debt along a South Asian River*. Stanford: Stanford University Press.
- Bear, L. (2016). "Time as Technique". *Annual Review of Anthropology*, 45: 487-502.
- Bell, C. (1992). *Ritual Theory, Ritual Practice*. Oxford: Oxford University Press.
- Bourdieu, P. (1977). *Outline of a Theory of Practice*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Bourdieu, P. (1990). *The Logic of Practice*. Stanford: Stanford University Press.
- Bourdieu, P. (1991). *Language and symbolic power* (J. B. Thompson, Ed.; G. Raymond & M. Adamson, Trans.). Polity Press.
- Bourdieu, P. (2000). *Pascalian Meditations*. Stanford: Stanford University Press.
- Bourdieu, P. (2003). "Participant Objectivation". *Journal of the Royal Anthropological Institute*, 9(2): 281-294.
- Bourdieu, Pierre (2012). *Distinction: A Social Critique of the Judgement of Taste*. Translated by Hasan Chavoshian. Tehran: Nashr-e Saleth [In Persian].
- Butler, Judith (2010). "Performative Agency", *Journal of Cultural Economy*, 3 (2): 147-161.
- Crossley, Nick (2001). *The Social Body: Habit, Identity and Desire*. London: Sage.
- Csordas, Thomas J. (1990). "Embodiment as a Paradigm for Anthropology". *Ethos*, 18(1): 5-47.
- Danesh, S., Mousavi, F., & Rezaei, M. (2024). Lived experience of homeless women in Tehran regarding body, time, and space. *Women's Strategic Studies (Journal of Socio-Cultural Studies of Women)*, 15(1), 23-46. [In Persian].

- Edensor, Tim (2010). *Geographies of Rhythm: Nature, Place, Mobilities and Bodies*. Farnham: Ashgate.
- Edensor, Tim (2015). "The Rhythms of the Street". *Sociology*, 49(3): 479–495.
- Ferguson, James (1999). *Expectations of Modernity: Myths and Meanings of Urban Life on the Zambian Copperbelt*. Berkeley: University of California Press.
- Goffman, Erving (1967). *Interaction Ritual: Essays on Face-to-Face Behavior*. New York: Anchor Books.
- Highmore, Ben (2011). *Ordinary Lives: Studies in the Everyday*. London: Routledge.
- Hilbrandt, Hanna & Ren, Xuefei (2020). "Governing the Informal: Reflections on Architecture and Urbanism", *International Journal of Urban and Regional Research*, 44 (3): 550–558.
- Jeffrey, Craig (2010). *Timepass: Youth, Class, and the Politics of Waiting in India*. Stanford: Stanford University Press.
- Kazemi, A. (2009). Flânerie and Iranian Everyday Life: A Reflection on the Consumption of Modern Shopping Centers in Iran. Ashian Publications. [In Persian].
- Lefebvre, Henri (2004). *Rhythmanalysis: Space, Time and Everyday Life*. Stuart Elden Gerald Moore. London: Continuum.
- Lemanski, Charlotte (2014). "Hybrid Gentrification in South Africa: Theorising Comparative Urbanism from the South", *Urban Studies*, 51 (14): 2943–2960.
- McFarlane, Colin (2011). *Learning the City: Knowledge and Translocal Assemblage*. Oxford: Wiley-Blackwell.
- Navaro-Yashin, Yael (2007). "Make-Believe Papers". *Cultural Anthropology*, 22(1): 79–116.
- Rahmani, J. (2017). Culture and personality in Isfahan: An anthropological study on a personality type in Isfahan city. *Iranian Journal of Anthropological Research*, 7(1), 7–29. [In Persian].
- Robinson, Jennifer (2006). *Ordinary Cities: Between Modernity and Development*. London: Routledge.
- Robinson, Jennifer (2016). "Thinking Cities through Elsewhere". *Progress in Human Geography*, 40(1): 3–29.
- Rosa, Hartmut (2013). *Social Acceleration: A New Theory of Modernity*. New York: Columbia University Press.
- Roy, Ananya (2009). "Why India Cannot Plan Its Cities". *Planning Theory*, 8(1): 76–87.
- Schutz, Alfred (1967). *The Phenomenology of the Social World*. Evanston: Northwestern University Press.
- Sharma, Sarah (2014). *In the Meantime: Temporality and Cultural Politics*. Durham: Duke University Press.
- Simone, AbdouMaliq (2014). *Jakarta: Drawing the City Near*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Tavakol, M., & Ghazinezhad, M. (2006). Sociology of time: A reflection on concepts and theories. *Social Sciences Quarterly (Nameh Olum-e Ejtemai)*, (27), 49–78. [In Persian].
- Tavakoli-Rad, M., & Ghaffari, G. (2024). Limited citizenship; the sense formed among the slum dwellers of Rasht. *Journal of Rural and Urban Development (Local Development)*, 16(2), 423–439. [In Persian].
- Tilly, Charles (1997). "How Empires End". *Theory and Society*, 26(1): 1–30.
- Wacquant, Loïc (2014). *Body & Soul: Notebooks of an Apprentice Boxer*. Oxford: Oxford University Press.

- Zakeri Nasrabadi, Z., Behzadfar, M., & Mahdavinejad, M. J. (2018). Explaining the components of rhythm analysis of space in recognizing the spatio-temporal structure of the city. *Bagh-e Nazar*, 15(67), 5–18. [In Persian].
- Zakeri Nasrabadi, Z., Behzadfar, M., & Mahdavinejad, M. J. (2019). Application of rhythm analysis in analyzing the spatio-temporal organization of the city (Case study: Tehran). *Honar-Ha-Ye-Ziba: Memari-Va-Shahrsazi*, 24(1), 5–16. [In Persian].
- Zakeri Nasrabadi, Z., Zahedi, M. J., Ghaneirad, M. A., Ghasemi, V., & Maleki, A. (2018). Analyzing the semantic system of urbanites about temporality in everyday life: Analysis of development-oriented temporality as a new strategy in Iran's development perspective. *Rahbord*, 27(88), 99–131. [In Persian].
- Zerubavel, Eviatar (1981). *Hidden Rhythms: Schedules and Calendars in Social Life*. Chicago: University of Chicago Press.